

Josip Eugen Tomić i tradicijska kultura

Müller, Mihaela

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:799346>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Mihaela Müller

Josip Eugen Tomić i tradicijska kultura:
Primjeri pripovijetke *Opančareva kći* i romana *Kapitanova kći*
(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Mihaela Müller

Matični broj:
0009071137

Josip Eugen Tomić i tradicijska kultura:
Primjeri pripovijetke *Opančareva kći* i romana *Kapitanova kći*

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: Prof. dr. sc. Estela Banov

Rijeka, rujan 2024.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam diplomski rad Josip Eugen Tomić i tradicijska kultura: Primjeri pripovijetke *Opančareva kći* i romana *Kapitanova kći* izradila samostalno pod mentorstvom prof. dr. sc. Estela Banov.

U radu sam primijenio/la metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristio/la literaturu koja je navedena na kraju diplomskoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo/la u diplomskom radu na uobičajen način citirao/la sam i povezo/la s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

Mihaela Müller

Potpis

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Josip Eugen Tomić i njegovo vrijeme.....	2
2.1. O tradicijskim elementima u djelima <i>Opančareva kći</i> i <i>Kapetanova kći</i>	2
2.2. Politička i gospodarska situacija od početka do kraja Tomićeva stvaralaštva.....	3
2.3. Književna situacija u Tomićevo doba.....	3
2.4. Josip Eugen Tomić i njegovo stvaralaštvo.....	6
2.4.1. Lirsko stvaralaštvo.....	7
2.4.2. Dramsko stvaralaštvo.....	7
2.4.3. Prozno stvaralaštvo Josipa Eugena Tomića.....	10
2.4.4. Rad u časopisima.....	12
3. Počeci etnografske znanosti.....	13
3.1. Začetci i kratak razvoj etnografske znanosti.....	13
3.2. Antun Radić i Josip Eugen Tomić.....	13
4. Požega i običaji požeškog kraja.....	15
4.1. Ulomak iz prošlosti.....	15
4.2. Gospodarstvo i običaji.....	15
4.3. Vjera i važni životni događaji.....	16
4.4. Običaji kroz godinu.....	16
4.5. Grgurevo.....	17
4.6. <i>Pismice</i> kao srce slavonske tradicije.....	17
5. Folklorni elementi kod Tomića.....	19
5.1. Iz prošlosti.....	19
5.2. Gospodarstvo i običaji.....	20
5.3. Vjera i važni životni događaji.....	22
5.4. Običaji kroz godinu.....	24
5.5. Slavonsko veselje.....	28
6. Zaključak.....	31
7. Popis literature.....	33
Građa.....	33
Članci u časopisima.....	33
Knjige.....	33
Zbornici.....	34
Internetske stranice.....	34
8. Sažetak i ključne riječi.....	35
8. Summary and key words.....	35

1. Uvod

U ovom diplomskom radu bit će prikazano stvaralaštvo Josipa Eugena Tomića i analizirat će se tradicijski elementi u njegovim djelima *Opančareva kći* i *Kapitanova kći*. Josip Eugen Tomić bio je hrvatski književnik koji je stvarao od sredine 19. do početka 20. stoljeća. Rođen je u Požegi, a radnja njegovih djela *Opančareva kći* i *Kapitanova kći* smještena je u njegovom rodnom kraju. U vremenu kada je politička situacija bila nestabilna i sklona promjenama Tomić piše o narodnom životu i tradicijskim obilježjima kako bi potaknuo narod da se zainteresira za hrvatske teme i odupre sve jačem utjecaju germanizacije, a potom i mađarizacije. Iako nije proveo cijeli život u Požegi i njenoj okolici, Tomić je u nekim djelima sačuvao tradiciju rodnog kraja. Kako bi bolje razumjeli razloge zbog kojih Tomić piše djela smještena u svoju rodnu sredinu i koristi se folklornim temama na početku će biti riječ o Tomiću i njegovom vremenu te o počecima etnografske znanosti. S obzirom da se u djelima, koja će se analizirati, radnja smješta u Požegu, jedan je dio rada posvećen Požegi i običajima požeškog kraja. Zatim slijedi analiza tradicijske kulture u pripovijetkama *Opančareva kći* objavljene 1871. i romana *Kapitanova kći* objavljenog 1884. godine.

2. Josip Eugen Tomić i njegovo vrijeme

Od sredine 19. te do početka 20. stoljeća, kada Josip Eugen Tomić stvara, hrvatska književna, društvena i politička scena bila je podložna mnogim promjenama. Dolaskom nove vlasti mijenja se cijela politička, gospodarska, socijalna i književna scena. Josip Eugen Tomić imao je tu nesreću da je prošao kroz razdoblje mađarizacije i germanizacije te nikada nije dočekao cilj kojemu je posvetio cijeli svoj život, a to je slobodna i samostalna Hrvatska. No nastojao je svojim književnim radom usmjeriti svoje čitatelje i gledatelje svojih drama u smjeru buđenja hrvatske nacionalne svijesti. Kroz pučke drame, poneke historijske novele i pripovijetke Tomić se koristio folklornim elementima kako bi se približio svojim gledateljima i čitateljima.

2.1. O tradicijskim elementima u djelima *Opančareva kći* i *Kapetanova kći*

Definicija tradicije prema Vladimiru Aniću kaže slijedeće: da je tradicija “običaji, pravila ponašanja (...) koja se njeguju i prenose s koljena na koljeno.”¹ Kada govorimo o tradicijskim elementima u književnim djelima onda ih povezujemo s pojmom tzv. *folklornih pisaca*. U knjizi *Hrvatski književni oikotip* Josip Kekez povezuje ruralne teme iz 19. stoljeća uz pojedinu skupinu pisaca koje naziva *folklornim piscima*. U naslovu možemo vidjeti zašto je Josip Kekez tako smatrao i nazvao ih folklornim piscima. Autor opisuje što su to oikotipovi: „zbir pojedinih tipova stvaralaštva međusobno povezanih stilskom srodnošću (...) upućuju na vlastitost, na samosvojnost, ali i na srodnost s drugima.”² Stoga su folklorni pisci ti koji u svom stvaralaštvu imaju obilježja tradicijske kulture. Skupina pisaca može biti iz različitih krajeva Hrvatske, ali će ih sve povezivati osjećaj za tradicijom i za njegovanjem običaja. To će biti razlog da u svoja djela unesu što više običaja i čitatelju prikažu svoj kraj.

Jedan od *folklornih* pisaca kojeg Kekez uzima za primjer je Josip Eugen Tomić. Za njega navodi slijedeće: „Za mnoge likove i zgone iz narodne sredine sam Tomić je znao kazati da su istiniti i takvu je građu zajedno s onom iz usmenog stvaralaštva znao vješto povezati u zanimljivu fabulu.”³ Njegova fabula je plošna i nerazrađena, ali su zato likovi ukrašeni narodnim životom. Ono što se kod Tomića ističe je način na koji usporava radnju, a to je opisom raznih obreda i običaja. Primjerice opis obilježavanja Grgureva ili svetkovine sv. Filipa i Jakova, opis haranja kuge koja je zahvatila Požegu, ali i liječenje iste. Kakva bi to bila slavonska

¹ Anić, Vladimir. 1996. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber. Zagreb. (1074 str.)

² Kekez, Josip. 1992. *Hrvatski književni oikotip*. Zavod za znanost o književnosti filozofskog fakulteta u Zagrebu. Zagreb. (262. str.)

³ Isto (170. str.)

radnja kada u njima ne bi bio nekakav ljubavni par? Upravo to Kekez prikazuje kao ključan element Tomićeva stvaranja govoreći do ljubavna fabula sa slavonskim običajima i uz pratnju slavonskog bećarca daje uvjerljivu sliku Slavonije. Najbolje nam to prikazuje scena svadbenih običaja u romanu *Kapitanova kći*.

2.2. Politička i gospodarska situacija od početka do kraja Tomićeva stvaralaštva

Razdoblje u kojem je stvarao Josip Eugen Tomić možemo odrediti burnim. U pedesetim godinama 19. stoljeća vladala je germanizacija, a zatim osamdesetih dolazi do mađarizacije. Vlada idilična slika o slobodnoj Hrvatskoj koja je potaknuta ilirskim idejama. U Zagrebu je 1866. godine osnovana JAZU, godine 1873. Ivan Mažuranić je imenovan banom, osniva se moderno *Zagrebačko sveučilište* (1874.), a 1876. opera Ivana pl. Zajca *Nikola Šubić Zrinski* postavlja temelje nacionalne opere. Na hrvatskom književnom, društvenom, socijalnom i ekonomskom području germanizacija je ostavila tragove. Građani čitaju njemačke novine, dolazi do agrarne krize raspadanjem seljačkih zadruga i propada plemstvo. Hrvatska prestaje biti samostalna na ekonomskoj i financijskoj razini. Godine 1883. grof Károly Khuen-Héderváry dolazi na mjesto bana i ostaje na njemu sve do 1903. godine. Hrvatska je pod njegovom vlašću bila pod velikim pritiskom mađarizacije na kulturnom i ekonomskom području. Osamdesetih godina javlja se *Stranka prava* na čelu s Antom Starčevićem čija politika teži propasti Monarhije i konačnoj hrvatskoj samostalnosti. U vremenu Bachova apsolutizama vlast se prenosi na doseljenike iz Njemačke, Češke i Slovenije. Prvi školski udžbenici su nastali za vrijeme Bachova apsolutizma i u škole je uveden njemački jezik. Mađarska i Hrvatska sklapaju 1867. godine ugarsko – hrvatsku nagodbu prema kojoj Hrvatska dobiva samostalnost u nastavi, bogoslovlju i sudstvu, ali ovisi o Mađarskoj na gospodarskoj razini. U vremenu mađarizacije osnovane su brojne pučke škole, dozvoljena je sloboda tiska, unaprijeđeno sudstvo i izgrađivale su se ceste. Seljaci nisu politički obrazovani, a kako bi se to promijenilo javljaju se braća Antun i Stjepan Radić početkom 20. stoljeća.

2.3. Književna situacija u Tomićevo doba

Početak Tomićeva odrastanja i stvaralaštva se stavlja u razdoblje nastanka realističke književnosti odnosno uz razdoblje protorealizma. Za razdoblje hrvatske realističke književnosti ne postoji suglasnost. Započinje sredinom 19. stoljeća, a godinom završetka smatra se 1892. kada izlazi *Moć svijesti* Antuna Gustava Matoša. Realističke tendencije su se provlačile i kada je već započela moderna. Za kraj protorealizma se uzima godina 1881. kada umire književnik

August Šenoa. Početkom osamdesetih godina na literarnu scenu stupaju novi naraštaji književnika i izlazi roman Eugena Kumičića *Olga i Lina* koji je nastao pod utjecajem naturalizma. Početak procesa nastajanja realizma javlja se pedesetih godina 19. stoljeća u vremenu Bachova apsolutizma kada autori odbacuju pseudo historijske i egzotične teme, a okreću se temama svakodnevnog života (*Ante Starčević Prizor iz života*, 1853., Adolfo Veber Tkalčević *Zagrepkinja* 1855.). Krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina okret je prema realizmu pod utjecajem Ivana Sergejeviča Turgenjeva. Primjer možemo vidjeti kod Ivana Perkovca u noveli *I žene ljube iskreno* (1869.) gdje „kreira realne situacije koje su podređene oblikovanju karaktera i analizi stvarnih društvenih odnosa.“⁴ Godine 1863. izlazi prvi hrvatski roman *Požeški đak* Miroslava Kraljevića. Usponu realizma je najviše doprinio August Šenoa (1838.-1881.) u teoriji i literarnoj praksi. U tekstu *Naša književnost (Glasonoša, 1865.)* on upozorava na dvije teme koje su zapostavljene u hrvatskoj književnosti: nacionalna povijest i suvremeni život. Piše povijesne romane *Zlatarovo zlato* (1871.), *Čuvaj se senjske ruke* (1875.), *Seljačka buna* (1877.), *Diogenes* (1878.) i *Kletva* (1880.-1881.) koju je završio Josip Eugen Tomić. Zatim piše povjestice *Propast Venecije* (1876.), *Kugina kuća* (1869.) i *Kameni svatovi* (1869.). Realizam je vidljiv u djelima s građom iz suvremenog života (*Prijan Lovro*, 1873.), *Prosjak Luka* (1879.), i *Branka* (1881.). Prikazuje “autentične hrvatske sudbine, a ne papirnate literarne modele.“⁵ August Šenoa ističe gospodarske i moralne odnose između sela i grada, odlazak seljaka iz sela u grad, moralno i materijalno propadanje plemstva i raslojavanje društva. Bio je pjesnik, dramatičar, književni i kazališni kritičar, feljtonist, antologičar, ravnatelj i dramaturg Hrvatskog zemaljskog kazališta (1868. – 1873.) kojeg je obnovio i organizirao. Bio je urednik *Vienca* od 1873. do 1881. godine, središnjeg časopisa 19. stoljeća. U *Viencu* su izlazile književne, znanstvene i kulturne teme. Bio je to prvi časopis koji donosi romane u nastavcima. U tom razdoblju Ante Starčević izdaje *Pisma Magjarolach* (1879.) i smatra da pisac treba znati razlučiti istinu od neistine i to prenijeti čitatelju. Pravaši negiraju tradiciju, odbacuju idealizam, apstrakciju i „popravljanje“ povijesti. Neki od poznatih pravaša bili su Eugen Kumičić, Ante Kovačić te Silvije Strahimir Kranjčević. Pravaši su pokrenuli književni list *Hrvatska vila* (1882.-1885.) koji je bilo glavna opozicija časopisu *Vienac*. Karakteristična obilježja realizma su romantična komponenta, nacionalna funkcionalnost književnosti, povezivanje s naturalizmom i modernističkim poetikama te

⁴ Nemeč, Krešimir „Razdoblje protorealizma i realizma u hrvatskoj književnosti“ *Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne: (XIX. stoljeća)*. 2009. ur. Bratučlić, Josip. Bončina, Josip. Jeličić, Dubravko. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Školska knjiga. Zagreb. (385. str.)

⁵ Isto (387. str.)

regionalizam. Vidljiv je utjecaj Ivana Sergejeviča Turgenjeva, Honoréa de Balzaca i Émila Zole. Godina 1881. označava promjenu generacijskih književnika, no ne i poetičku. Prema Krešimiru Nemecu u *Modernoj hrvatskoj kulturi od preporoda do moderne razdoblje od 1865. do 1892.* godine obilježeno je realističko-romantičarskom kombinacijom što se najbolje vidi kada pobliže pogledamo književnike koji su stvarali u tom razdoblju. Istaknuti kritičari su: Janko Ibler, Josip Pasarić te Milivoj Šrepel koji se zalažu se realističku književnost gdje bi prevladavala istina, objektivnost i analiza socijalnih pojava, ali toleriraju i romantičarske tendencije. Roman je na području teme, ideje i namjere pod realističkim utjecajem, ali se pronalaze elementi sentimentalizma i romantizma.

U prvoj generaciji stvarao je Ante Kovačić (1854.-1889.) koji je bio pravaš sklon satiri, sarkazmu i groteski. Napisao je *Baruničinu ljubav* (1877.), *Fiškala* (1882.) i *U registraturi* (1888.). Književnik Eugen Kumičić (1850.-1904.) je bio pravaš, ali i Šenoin pobornik. Pokušao je unijeti naturalizam u hrvatsku književnost s djelima *Olga i Lina* (1881.) i *Gospođa Sabina* (1883.). Po uzoru na *Ekperimentalni roman* Émila Zole, Eugen Kumičić piše programatski tekst *O romanu* (*Hrvatska vila*, 1883.). Ksaver Šandor Gjalski (1854.-1935.) isticao je propadanje zagorskog plemstva u zbirci *Pod starim krovovima* (1886.). Najbolji njegov roman *U noći* (1886.) prikazuje mračnu sliku hrvatskog društva povezanu sa suvremenim političkim idejama i pravaškim ideologijama. Slavonski književnik Josip Kozarac (1858.-1906.) ističe regionalizam u književnosti. Prikazivao je društveno, ekonomsko i socijalno stanje u Slavoniji. Najpoznatija su mu djela *Mrtvi kapitali* (1889.), *Slavonska šuma* (1888.) i *Proletarcima* (1888.). Tematski se uklapa u nove tendencije hrvatskih modernista sa kraja 19. stoljeća. Vjenceslav Novak (1859.-1905.) stvara tipične likove koji su problematični i neshvaćeni u skladu sa sobom i okolinom. Naglašen socijalni osjećaj vidljiv je u djelima *Posljednji Stipančići* (1899.), *Nezasitnost i bijeda* (1854.) i *Iz velegradskog podzemlja* (1905.). Poezija u vremenu realizma obiluje patetikom i domoljubnim motivima. Najviše se ističe August Harambašić (1861.-1911.) vjerni pristaša Stranke prava i urednik časopisa *Hrvatska vila*. U budnicama pjeva o idealima pravaša (*Slobodarke*, 1883.). Njegova proza je pamtljiva i vrlo popularna u tadašnje doba. Središnja poetska ličnost je Silvije Strahimir Kranjčević (1865.-1908.). U prvoj zbirci *Bugarkinje* (1885.) ubacuje plemenitu patetiku i refleksivnost, a glavne teme u zbirci su mu čovjek, domovina i svemir. Zbirka *Izabrane pjesme* (1898.) donosi refleksivne pjesme s egzistencijalnim i esencijalnim problemima. On je spoj između tradicije i modernizma. Područje drame je najmanje razvijeno. Tri su književnika koji se stavljaju u prvi plan. Prvi je Marijan Derenčin koji piše političke komedije s građom iz suvremenog života (*Ladanjska*

opozicija, 1896.) zatim Julije Rorauer koji piše salonske drame (*Sirena*, 1896.). i Higin Dragošić koji piše malodramatsku tragediju *Posljednji Zrinjski* (1893.).

2.4. Josip Eugen Tomić i njegovo stvaralaštvo

Josip Eugen Tomić je rođen u Požegi 18. listopada 1843. godine, a umro je 13. srpnja 1906. godine u Zagrebu. Završio je osnovno obrazovanje i nižu gimnaziju u Požegi te se nakon toga preselio u Zagreb. Prvih petnaest godina u slavonskoj okolini utjecalo je na njegov cjelokupni stvaralački rad. Njemački jezik je bio nastavni jezik u vremenu njegova školovanja što je značilo da su đaci morali govoriti njemački jezik na nastavi. Godine 1858. Tomić odlazi u sjemenište, a opravdava se tako što nije htio postati činovnikom pod Bachovim režimom. Boravak u sjemeništu utjecao je na razvitak njegovog književnog rada. Naučio je talijanski, francuski i njemački jezik. Pisao je pjesme, a uzor su mu bili slavonski i dubrovački pisci. Studiranje bogoslovije došlo je svome kraju 1863. godine kada je Tomić bio na 3. godini. Odlučio se posvetiti svome književnom radu kako bi preko njega podizao nacionalnu svijest. Slao je radove i anonimno bio objavljen u književnom listu *Naše gore list* te usko surađivao s Miroslavom Kraljevićem urednikom književnog časopisa *Slavonac*. Njegov rad ga je doveo do uredništva *Glasonoše* u Karlovcu 1863. godine. Studij prava započeo je u Zagrebu 1864. godine, a završio u Grazu 1867. godine. Do kraja života je radio kao činovnik. Bio je poznat kao društven čovjek te je zbog toga i imao mnogo prijatelja poput Augusta Šenoa, Josipa Jurja Strossmayera te Miroslava Kraljevića. Netrpeljivost prema tadašnjem režimu nije mogao skrivati pa tako Andrija Štampar u djelu *Josip Eugen Tomić* navodi slijedeće: „Svoj položaj hrvatskog patriote i opreznog Khuenova činovnika shvatio je i udesio tako, da i u tim prilikama djeluje na korist naroda premda na štetu činovničke karijere.“⁶ Smatrao je da književna scena mora biti ujedinjena bez obzira na političku pripadnost. Upravo je zbog takvog razmišljanja postavljen na mjesto dramaturga *Hrvatskog narodnog kazališta*.

Na političkom je planu bio uz Strossmayera, osamdesetih je godina stajao uz pravaše, ali se zalagao za svako isticanje hrvatstva na političkom području. Zalagao se i za pomirenje i uspostavljanje dobrih odnosa Hrvata i Srba. Tomić je bio činovnik, ali i književnik koji je uvijek bio u sjeni drugih. Nastavio je Šenoin rad, ali nije bio dovoljno kvalitetan književnik kao Šenoa. Tomić je smatrao da je književnost bitna za buđenje nacionalne svijesti. Kako bi narod mogao

⁶ Štampar. Emil: *Josip Eugen Tomić*: https://archive.org/details/josip_eugen_tomic_1939-emil_stampar (pristup: 20.9.2023.) (14. str.)

osjetiti patriotizam potrebna im je književnost na hrvatskom jeziku koja je bliska njima i govori o njihovim problemima.

U knjizi *Požega 1227-1977*. navodi se da ga karakterizira Šenoina sveukupnost pisanja od pjesama, romana pa sve do novela, ali isto tako i njegova orijentacija na realizam. Svoja najvažnije djela napisao je u razdoblju protorealizma i realizma, ali koristio se i karakteristikama romantizma te je pred kraj stvarao i u razdoblju moderne. Tomić je nastojao obuhvatiti mnoga područja od književnih, nacionalnih, socijalnih, ekonomskih ili kulturnih i istaknuti važnost patriotizma. Kao mnogi pisci prije njega, Tomić je na početku svog stvaralaštva bio zainteresiran za liriku. Kasnije je prešao na rad na komedijama i pučkim dramama, zatim na romanima i novelama s kojima će ostaviti najveći trag na književnoj sceni.

2.4.1. Lirsko stvaralaštvo

Lirsko stvaranje započeo je u ranoj 13. godini kada piše pjesmu *Tuga za mladošću*. Izdaje mnoge pjesme u *Slavoncu*, *Naše gore listu*, *Dragoljubu* i *Glasonoši*. Pjesništvo mu obiluje ljubavnim i patriotskim temama, a to se odražava na njegovu zbirku *Leljinke* koju izdaje 1865. godine. Uzori su mu bili ilirci te dubrovački i slavonski pjesnici. U časopisu *Naše gore list* izdaje pjesmu *Soneti* pod pseudonimom Evgenij Javorski 1861. godine. Nakon izlaska njegove zbirke i pjesma u časopisima izlazile su kritike koje su ga prikazale kao jednog mladog, ambicioznog i darovitog pisca te su mu predviđali plodnu književnu karijeru.

2.4.2. Dramsko stvaralaštvo

Nakon pada Bachova apsolutizma Josip Eugen Tomić nalazi dramu u nepovoljnom položaju. Tomić je bio prevoditelj, dramaturg, član kazališnog odbora te originalni pisac. Postao je dramaturg 1873. godine naslijedivši Šenoino mjesto. S obzirom da su blagajne bile prazne trebalo se usredotočiti na ekonomski i umjetnički dio kazališta. Tomić je bio prisiljen prikazivati njemačke lakrdije koje u bile omiljene među zagrebačkom publikom. Nastojao je potisnuti njemačke komade prijevodima drama Jána Kollára i Nikolaja Vasiljeviča Gogolja. Počeo je stvarati originale drame kako bi „popravio“ ukus publike i usmjerio ih na hrvatske komade. „Kao rođeni Požežanin Tomić je dobro poznao štokavski govor pa ga je već Šenoa kao dramaturg molio da ponovo prevede nekoliko drama Shakespeareovih, Schilletovih i Grillparzerovih.“⁷ S obzirom da je bio vrstan prevoditelj preveo je 48 drama, 18 opera, 8 opereta i pomogao Ivanu pl. Zajcu pri stvaranju hrvatske opere. Od Tomićevih komedija sačuvane su

⁷ Štampar. Emil: *Josip Eugen Tomić*: https://archive.org/details/josip_eugen_tomic_1939-emil_stampar (pristup: 20.9.2023.) (31. str.)

četiri, a to su *Bračne ponude*, *Zatečeni ženik*, *Novi red* i *Gospodin tutor*. Preradio je komediju Tituša Brezovačkog *Matijaš Grabancijaš đak* no ona nije sačuvana. U svojim dramama je prikazivao karakteristične tipove mladih plemića i šljivara te propadanje plemstva. U drami *Novi red* prikazuje politički, ekonomski i socijalni život za vrijeme Bachova apsolutizma i nagodbenog vremena iz 1868. godine, a u drami *Zatečeni ženik* kritizira mađarizaciju. *Gospodin Tutor* nije se pokazao uspješnim ni kod kritike ni kod publike te je Tomić odustao od daljnjih pisanja komedija. Premijera *Novog reda* bila je u listopadu 1918. godine kada su Hrvati uvjereni u propast Austro-Ugarske Monarhije otvoreno prikazivali osjećaje mržnje prema Nijemcima i Mađarima. Tomić često nije dobivao povoljne kritike. One su bile utemeljene ne manjku psihološkog prikaza likova koji se nisu činili kao stvarni ili živi. Humor se u dramama oslanjao na karikaturu, aluzije, proste izraze i sl. Pisao je drame zbog publike i zbog manjka kazališnih komada na nacionalnoj razini, a ne zbog svoje vlastite potrebe.

2.4.2.1. Pučka ili narodna drama

Posebno mjesto u Tomićevom stvaralaštvu zaslužuju pučke ili narodne drame. U svom prevoditeljskom radu susretao se sa mnogim njemačkim i francuskim dramama. Tomić je odlučio napisati drame po hrvatskom ukusu. Bilo je za očekivati da će Tomić biti uistinu realističan u svojim opisima. „Prema mišljenju većeg dijela književnih kritičara, *Graničari* Josipa Freudenreicha prvi su hrvatski pučki igrokaz izveden i objavljen u 19. stoljeću.“⁸ Navode se još *Ženit se ili ne ženit* Ivana Kukuljevića Sakcinskog i *Selski prorok* Ante Starčevića. Najveći utjecaji na pučku dramu su bili njemački (Friedrich Kaiser i Ludwig Anzengruber) i talijanski (komedija *dell' arte*). Tomić je napisao prvo *Baruna Franju Trenka*, a zatim i *Pastorka*. Barun Franjo Trenk izveden je 6. svibnja 1880. godine, a objavljen 1881. godine dok je drama *Pastorak* nastala 1892. godine. Kritika je bila podijeljena kada je izašla prva drama. Hvalili su ga August Šenoa i Josip Juraj Strossmayer, a Janko Ibler je pisao negativno o drami. Zbog čestih usporedbi sa svojim uzorom, Augustom Šenoom, Tomić je padao u drugi plan. Od vremena Bachova apsolutizma postojala je oskudica pučkih drama. Mažuranićeva vlada raspisala je 1878. godine natječaj za igrokaz, a Tomić je poslao svog *Baruna Franju Trenka* kao čin izvršenja svoje patriotske dužnosti i osvojio je natječaj. Zatim je predao još jednu pučku dramu Matici hrvatskoj pod nazivom *Pastorak*.

⁸ Vlašić, Vesna. "Josip Eugen Tomić i varijacije pučkoga." *Dani Hvarskoga kazališta, Pučko i popularno*. 44, br. 1 (2018): 58-74. <https://hrcak.srce.hr/200209>. Zagreb – Split. ur. Senker. Boris, Glunčić-Bužančić, Vinka. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (HAZU). Književni krug Split. (59. str.)

Barun Franjo Trenk je historijska drama, a građa je uzeta iz doba kada su postojali feudalci. Prati se život i pustolovine baruna Trenka. Radnja *Pastorka* je za razliku od *Baruna Franje Trenka* smještena u suvremeni seljački život za vrijeme bana Khuena-Héderváryja. Teme koje prožimaju obje drame su propadanje seljaštva zbog visokih poreza, stranci koji kupuju hrvatsku zemlju za mizeriju i brisanje hrvatskih sela. Lik baruna Trenka prikazao je kao nasilnika i kao pozitivnog lika, a izvor mu je bila knjiga *Barun Franjo Trenk i slavonski panduri* koju je 1845. objavio Luka Ilić Oriovčanin.⁹ Kao mnoge pučke drame koje imaju identičnu kompoziciju (seoska sredina, svakodnevni život, humor, tragedija, glazba, ples, veselje) tako i ova ima ljubavnu fabulu u čijem su središtu barun Trenk i Jelica. U djelu se spominje legenda o kapetanu Marku, javljaju se elementi epskog pripovijedanja, pučka vjerovanja i praznovjerja. Tomić je koristio i razne molitve, pjesme i plesove koji su karakteristični za slavonske seoske krajeve.

U drami *Pastorak* Tomić se doticao tematike propadanja slavonskog sela. Pokušao je približiti seoskom narodu njihove nedaće u jednoj drami. Prikazao je moralno, ekonomski i socijalno propadanja sela. Drama *Pastorak* u središte smješta ljubavnu tematiku između Anice, Nikole i Marice. Anica postaje glavni junak na kojem Tomić prikazuje moralno propadanje sela. Tomić likove piše po uzoru na stvarne ljude iz svog života, što se nije povoljno odrazilo u kritici. Glavna karakteristika svakog slavonskog sela je vjera, a Tomić ju prikazuje kao moralnu normu. Prikazuje i tipične stereotipe za slavonsko stanovništvo: muškarci su pijanci i nemarni, a žene pretjerano naivne ili koketne. Stereotip nemarnih Slavonaca koristi kako bi istaknuo ono čega se boji i na što upozorava kroz svoja djela, a to je dolazak stranaca. Drama *Pastorak* inspirirana je Kozarčevim *Mrtvim kapitalima*.

2.4.2.2. Historijske tragedije

U stvaralaštvu Josipa Eugena Tomića ističu se dvije historijske tragedije: *Ostoja, kralj bosanski* i *Veronika Desinićka*. *Ostoja, kralj bosanski* je izašao 1866. godine u časopisu *Naše gore list* (samo 3. čin), a *Veroniku Desinićku* je izdala Matica hrvatska 1904. godine. O drami *Ostoja, kralj bosanski* nema puno podataka jer drama nije izdana u cijelosti. Može se izvući samo da se u djelu radilo o neslozi bosanskih plemića i uzurpiranju prijestolja. Zainteresiranost za temu Veronike Desinićke Tomić je dobio dok je objavljivao članak u narodnim novinama (*Veronika Desinićka* 1900.). Dokumentirao je članke i vrela iz kojih je uzimao inspiraciju za

⁹ Vlašić, Vesna. "Josip Eugen Tomić i varijacije pučkoga." *Dani hvarskog kazališta, Pučko i popularno*. 44, br. 1 (2018): 58-74. <https://hrcak.srce.hr/200209>. Zagreb – Split. ur. Senker. Boris, Glunčić-Bužančić, Vinka. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (HAZU). Književni krug Split. (61. str.)

pisanje drame. Tomić je dodao element patriotizma i pojačao element kršćanstva u odnosu na historijsku građu. Prikazuje antifeudalizam i zalaže se za slobodu čovjeka, a kritizira bogatstvo. *Veroniku* je publika odlično primila, ali kritika je imala iste primjedbe kao i u njegovim dotadašnjim dramama.

2.4.3. Prozno stvaralaštvo Josipa Eugena Tomića

Tomić se najugodnije osjećao na području historijskog romana i historijske novele. Pisao je historijske romane po uzoru na Augusta Šenou. Posvećenost historijskim temama započela je u 20. godini kada piše pripovijest *Krvavi pir* koja je objavljena 1863. godine u *Slavoncu*. U *Viencu* je objavio nekoliko historijskih novela: *Zatečeni ženik* (1870.), *Pelivanka* (1870.), *Opančareva kći* (1871.), *Pokćerka* (1872.), *Suparnici* (1873.). Nakon velikog uspjeha *Zmaja od Bosne* (1879.) odlučio se posvetiti obradi historijskih tema. Suvremenici su ga vidjeli kao idealnog kandidata koji će završiti Šenoinu *Kletvu*. Tako je i učinio 1882. godine. Izdao je je još djela poput: *Bafehl* (1883.), *Kapitanova kći* (1884.), *Golijat* (1886.), *Zastavnik Trenk* (1877.), *Eminagina ljuba* (1888.), *Udovica* (1891.), *Za kralja – za dom* (u dva dijela 1894. i 1895. godine), *Biskupov slobodnjak* (1901.), i druga.

Prema Miroslavu Šicelu, najčešći motivi i teme su: doživljaji đaka, majstora kalfi, djevojaka, mladića, raznih činovnika i ljubavnika koji se bore protiv raznih nedaća. Jedna od najuspješnijih novela mu je *Opančareva kći* koja izlazi u *Viencu* 1871. godine (druga verzija izlazi 1889.). *Opančareva kći* je građena prema „zakonima usmenog pripovijedanja. U priču se upleće pripovjedač, koji započinje izravnu priču s čitateljem (...) ili ocjenjuje svoje izlaganje. (...) *Opančareva kći* predstavlja Tomića kao baštinika *slavonskog proznog kraja* (...), ali i kao pisca zaokupljenog povijesnim temama i ljubavlju prema nacionalnoj književnoj baštini.“¹⁰ U noveli *Opančareva kći* prikazane su realističke crte kroz život požeških đaka i kalfi i njihovih ljubavnih zgoda i nezgoda.

U romanu *Kapitanova kći* (1884.) Tomić radnju smješta u Požegu na kraj 17. i početak 18. stoljeća, a Miroslav Šicel ističe da je taj roman više *roman običaja* nego historijski roman. U osnovnu ljubavnu fabulu Tomić unosi niz običaja požeškog kraja (pjesme, ples, igru, ženidbu) koje isprepleće s povijesnom temom izbijanja kuge u Požegi. Tomića se karakterizira kao deskriptivnog pisca. Upravo je to vidljivo u njegovom jasnom prikazu pojedinih lica u novelama i njegovom zavičajnom opisu Požeškog kraja. Građu za *Kapitanovu kći* i *Eminaginu ljubav* pronalazio je u djelima Friedricha Taubea kako bi pobliže prikazao Slavoniju i društveni

¹⁰ Šicel, Miroslav „Predgovor“. Tomić, Josip Eugen: *Opančareva kći; Zmaj od Bosne; Melita*. Zora. Matica hrvatska. Zagreb. 1970. (19. str)

život, politiku, običaje i slično. Antuna Kanižlića je opisao po uzoru na kratke članke koje izlaze u *Zagrebačkom katoličkom listu* (*Antun Kanižlić i njegovo doba, 1852.*). Služio se i usmenom predajom u *Kapitanovoj kćeri*. U djelima poput *Za kralja – za dom, Udovica* i *Zatečeni ženik* Tomić je opisivao događaje iz historije Zagorja, a u *Kapitanovoj kćeri* i *Opančarevoj kćeri* je opisivao povijest Slavonije, a posebice Požege nakon oslobođenja od Turaka.

Svoj je patriotizam prikazivao u odnosima stranaca i domaćih. „Hrvatski i krajiški oficiri su u moralnom smislu mnogo bolji ljudi nego strani oficiri, pogotovu, ako su ti stranci Nijemci.“¹¹ Tvrdio je da je ljude pokazivao onakvima kakvi su ustvari, ali ih je prikazivao onakvima kakve je želio opisati. Patriotizam je kod Tomić vidljiv i u opisima narodne nošnje i narodnom jeziku. Roman *Zmaj od Bosne* (1879.) dočekan je s pohvalama i od kritike i od čitateljske publike. Matica je djelo ponovo tiskala 1898. godine zbog velike potražnje. *Kapitanova kći* je djelo koje je prikazano kao napredak u odnosu na njegova dotadašnja djela. U *Viencu* 1885. godine djelo dobiva pozitivnu ocjenu i na planu invencije, dispozicije i na karakteristikama. Kritika nije smatrala Tomića kao vrsnog autora koji stvara fantaziju od likova i daje im realistične karakteristike ili psihološke opise. Kako bi u svojim djelima nadomjestio manjak psihološke karakterizacije likova, koristio se romantičarskim elementima: otmice, dvoboje, ljubav na prvi pogled. Šenoin utjecaj vidljiv je u romanu *Kapitanova kći* gdje je Tomić imao likove koji su odgovarali Šenoinim likovima npr. scena bičevanja Stane kroz požeške ulice odgovara bičevanju Goničke u *Kletvi*, a piljarica Manda odgovara paprenjarki Magdi iz *Zlatareva zlata*. Neka od Tomićevih djela koja nisu toliko poznata su: *Nuzljubi* (1863.), *Prijateljice* (1873.), *Zamrla ljubav* (1884), *Pričanje djeda Ilije* (1899.), *Seoski kum* (1906.), *Oporuka tete Regine* (1906.). Tomić je imao širok opseg tema u kojima je obuhvatio Slavoniju (Požegu), Zagorje (Zagreb), Bosnu i druge krajeve. U djelima je obuhvatio tipove baruna, seljaka, šljivara, plemića, časnika, svećenika, sudaca, učitelja, općinskih načelnika i mnogih drugih. Posebno se posvetio ženskim likovima pa imamo mnoge majke, udovice, lijepe plemkinje, ali i likove lijepih seljanki i emancipiranih žena poput *Melite* iz istoimenog romana (1899.). Zanimljivo je istaknuti kako je Tomić pisao i članke s tzv. ženskom tematikom: *Ženski klubovi* (1902.), *Ženske kao poslanici i diplomati* (1902.) i *Feministički pokret* (1904.). Tomić je autor brojnih etnografskih, filoloških i socioloških članaka tako primjerice u *Viencu* izdaje članak pod nazivom *Ženidbeni običaji muhamedanskih Hrvata u Bosni* (1870.).

¹¹ Štampar. Emil: *Josip Eugen Tomić*: https://archive.org/details/josip_eugen_tomic_1939-emil_stampar (73. str.)

2.4.4. Rad u časopisima

Nakon propadanja Bachova apsolutizma dolazi do nastaje nekoliko novih časopisa: *Naše gore list* (1861.), *Glasonoša* (1861.), *Slavonac* (1863.) i *Književnik* (1864.). Tomić je bio urednik *Glasonoše* od ožujka do listopada 1863. godine, a sa *Slavoncem* je usko surađivao od 1863. do 1865.. Dok je bio urednik *Glasonoše*, Tomić se brinuo za politički i kulturni dio časopisa. Nastojao je širiti nacionalnu svijest i boriti se protiv germanizacije. Zbog toga je Tomić bio iznimno motiviran u svom poslu. Radio je i kao književni suradnik. Objavljivao je prijevode i pisao originalne pjesme. U časopisu su objavljene poslovice, šale i prijevodi poznatih i manje poznatih književnika. *Slavonac* je nastao početkom 1863. godine u Požegi i fokusu je imao okupljanja slavonskih književnika. Miroslav Kraljević je pokrenuo časopis, a Tomić mu je pomagao kao suradnik. U prvom broju *Slavonca* pjesma *Slavonac braći* ističe tendencije časopisa. Tomić je preporučio Kraljeviću da časopis uređuje u duhu sloge Južnih Slavena te da prevodi uglavnom tekstove iz slavenskih književnosti. Tomić predstavlja srce časopisa *Slavonac* jer dok je on surađivao s časopisom bio je literarno-historijski važan i bio je glavni u buđenju nacionalne svijesti u *Slavoniji*. Zajedno sa svojom suprugom i spisateljicom Herminom Tomić pomogao je opstanku *Vienca* 1900. godine kada je časopis skoro propao. Povećali su broj pretplatnika i povećali honorare što su i predložili na sjednici Matice hrvatske 1901. godine. Tomić je blisko surađivao s Maticom hrvatskom kroz cijelo svoje stvaralaštvo, a tamo mu je izdana većina djela. Od 1897. godine pa sve do svoje smrti radio je za *Narodne novine*.

3. Počeci etnografske znanosti

S obzirom da je fokus ovog diplomskog rada na tradicijskim elementima u djelima *Opančareva kći* i *Kapitanova kći* bitno je objasniti znanstveni dio elemenata koji su neizostavni za ta djela. Na početku je u kratkim crtama prikazan početak etnografske znanosti, a zatim ukratko prikazan rad Antuna Radića, začetnika etnografske znanosti i njegov odnosu s Josipom Eugenom Tomićem.

3.1. Začetci i kratak razvoj etnografske znanosti

Početak zanimanja za zapisivanje i sakupljanje narodne građe pronalazimo u radu zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca koji iskazuje „veliko zanimanje za hrvatsku tradicijsku kulturu i književnost (...) svojom "Okružnicom" 1813. godine.“¹² Vrijeme narodnog preporoda predstavlja početak zapisivanja i sabiranja hrvatske tradicijske kulture i književnosti. Krajem 19. stoljeća, točnije 1876. godine, Matica hrvatska upućuje *Poziv za sabiranje hrvatskih narodnih pjesama*¹³. Nakon nekoliko godina proučavanja i sabiranja javlja se Antun Radić sa svojom *Osnovom za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*. Najveći pisci naše književnosti svoja su epska djela pisali pod utjecajem usmene književnosti. Taj podatak pokazuje koliki je utjecaj usmena tradicija imala u književnosti, ali i u književnosti posvećenoj tradicijskoj tematici i običajima. Marko Dragić u svom radu *Hrvatska tradicijska kultura i književnost u periodici i monografijama od romantizma do naših dana* ističe da je prvi hrvatski folklorist Petar Hektorović ukazao 1568. godine na zapisivanje usmenoknjiževnih elemenata. Kao što možemo vidjeti iz ovog kratkog djela o počecima sabiranja građe i utjecaju usmene književnosti na hrvatsku književnost općenito, osjećaj za prikupljanjem tradicijskih obilježja i pripadanjem određenim karakteristikama se pojavio još u 16. stoljeću.

3.2. Antun Radić i Josip Eugen Tomić

Kada je Josip Eugen Tomić stvarao svoja književna djela bio je podvrgnut mnogim kritičarima među kojima je bio i Antun Radić. On je bio Tomićev suvremenik, a ujedno i utemeljitelj etnografije. Prilikom izlaska *Manjih djela* 1907. g. u izdanju Matice hrvatske Antun Radić je za Tomića rekao sljedeće: „J. E. Tomiću nije pripovijest valjala, ako nije bila

¹² Dragić, Marko. 2007. *Hrvatska tradicijska kultura i književnost u periodici i monografijama od romantizma do naših dana*.// Hum 2. str. 181-207. (183. str.)

¹³ Isto (183. str.)

historijska, ili ako nije bila osnovana na zanimljivoj 'fabuli' bilo ozbiljnoj bilo komičnoj.¹⁴ Radić nije bio pristaša Tomićevog stvaralaštva. Većinom je imao nepovoljan sud o njegovim djelima. A Tomić je u pojedinim djelima posvetio veliki dio kako bi opisao običaje plesa, pjesme, molitve, rada i sl.. Radić je u svom istraživanju donio najveći doprinos sakupljanju narodne građe krajem 19. stoljeća kada nastaje *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* (1897.) koja je ujedno i temelj koji je poslužio za nastanak niza monografija objavljenih u časopisu *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*. Pri je zadatak *Zbornika* bio da se skupi što više građe o životu južnih Slavena, a drugi da se sakupljeni podatci znanstveno obrade. S obzirom da ovaj znanstveni časopis počinje izlaziti u zadnjem desetljeću 19. stoljeća kada je Hrvatska bila pod stranom vlasti i gubila svoj identitet, Radić je unio i jedan dio koji se odnosi na prosvjetu. Ističe njenu važnost kada piše da je važno da „naš“ čovjek brine za svoje običaje i svoju tradiciju te da se djeca podučavaju našem, a ne tuđem. Prvi dio *Osnove* se odnosi na narod, a drugi dio se odnosi na narodoznanstvo ili etnologiju.

Prema rječniku Vladimira Anića etnologija je „znanost koja poredbenim metodama proučava porijeklo, razvoj, način života, uređenje pojedinih zajednica kroz povijest, rasprostiranje naroda, grana kulturne povijesti.“¹⁵ Prema Radiću, pojmom narodoznanstva označava „se život, običaji i vjerovanja svih naroda, pa se traži, da se nađu općeniti zakoni, po kojima narod živi i misli.“¹⁶ U tom svom djelu Radić ističe kako se počelo govoriti o narodnoj kulturi o kojoj se do tog trena proučavanja nije ni razmišljalo. Smatralo se da narod nema kulturu. Nadalje, ističe pojavu termina folk-lore. *Osnova* se sastoji od tri dijela. Prvi dio je posvećen narodnom mišljenju i dijeli ga na prirodu, tjelesni ustroj naroda i jezik. Drugi dio je posvećen materijalnoj kulturi i ona se usredotočuje na životne potrepštine i rad. Treći dio je posvećen srcu, duši i pameti i svemu što je potrebno da se tri dijela podmire. Zadnji dio knjige posvećen je načinu sabiranja građe o narodnom životu. U tom dijelu Radić navodi koji su uvjeti prilikom sakupljanja građe. Cijelo je djelo napisano kako bi poslužilo sakupljačima građe da lakše dođu do određenih podataka. Svaki od ta tri dijela je podijeljen tako da ima pitanje i potpitanja koja ispitanik upućuje u određenim slučajevima sakupljanja građe.

¹⁴ Vlašić, Vesna. "Josip Eugen Tomić i varijacije pučkoga." *Dani hvarskog kazališta, Pučko i popularno*. 44, br. 1 (2018): 58-74. <https://hrcak.srce.hr/200209>. Zagreb – Split. ur. Senker. Boris, Glunčić-Bužančić, Vinka. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (HAZU). Književni krug Split. (66. str.)

¹⁵ Anić, Vladimir. 2007. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber. Zagreb. (str. 98)

¹⁶ Radić, Antun. *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*. Dom i svijet. Zagreb. 1997. (str. 10)

4. Požega i običaji požškog kraja

Požega je izvor mnogih kulturnih i tradicijskih događanja. Jedan od najpoznatijih festivala tamburaške glazbe *Zlatne žice Slavonije* spaja tradiciju i suvremenost kroz glazbu, pjesmu i ples. U današnje vrijeme se nastoji održati uspomena na stare običaje koji su zbog zuba vremena pali u zaborav. Slavi se kultura Požege, ali i okolnih sela. Iako je sve manje ljudi koji bi mogli pokazati određene plesove, pjevati pjesme, pokazati kako se radi zlatovez na starim slavonskim ručnicima ostali su nasljednici tih ljudi. Festivali poput gore navedenog bude nadu u održavanju tradicije, ali i pokazuju nam bogate običaje požškog kraja.

4.1. Ulomak iz prošlosti

U knjizi *Požega 1227. – 1977.* Josip Miličević posvetio je odlomak tradiciji pod nazivom *Značajke tradicijskog života i običaja Požeške kotline*. Prema pronađenim podacima, požški kraj je bio iznimno napredan jer je imao velik broj spomenica prema kojima je mogao rekonstruirati običaje i tradicijski život. Poznato je da je Požega i njena okolina bila pod turskim osvajanjima dugi niz godina, ali krajem 18. stoljeća Turci bivaju poraženi. U to vrijeme dolazi i epidemija kuge točnije 1739. godine i stanovništvo se iznimno smanjilo. Zbog manjka stanovnika dolazi do doseljavanja novih. U drugom dijelu 19. stoljeća u požške krajeva dolaze ljudi iz Bosne, primorja, Like, Njemačke, Češke i drugih krajeva. Prema spomenicama se nalaze podatci koji upućuju da su putevi u požškoj ravnici nastali 1750. godine, a razlog nastanka puteva je dolazak protjeranog stanovništva iz brežuljkastih krajeva u nizinske. Dolaskom stranaca u požške krajeve mijenjaju se i kultura i običaji, ali zadržava se i već poznato.

4.2. Gospodarstvo i običaji

Gospodarstvom je u 19. stoljeću je prevladavalo stočarstvo, poljodjelstvo, vinogradarstvo, svilarstvo i pčelarstvo. Tukanje kamena za putove, drvorezbarstvo te poslovi koje su radili seoski majstori: opančari, krojači, kovači, bačvari i lončari samo su neki od mnoštva poslova kojima su se bavili mještani Požškog kraja. Osim ovih navedenih poslova postojali su i zajednički poslovi. Nazivali su se *zajam*. Ljudi su jedni drugima pomagali i uzvraćali si usluge bez ikakve naknade. To je bio slučaj u povijesti, ali se običaj zadržao i u današnje vrijeme. Tako mještani Požškog kraja danas pomažu jedni drugima prilikom sakupljanja sijena ili građenja. U trenutku nevolje se javljaju dobrosusjedski odnosi. Ako je kome nastradala nekakva zgrada, vozilo ili nešto što je glavni izvor prihoda, susjedi će se udružiti i pomoći.

4.3. Vjera i važni životni događaji

Vjera na požeškom području igra veliku ulogu u životu naroda. Kada gledamo prošlost odnosa između mještana različite vjeroispovijesti pokazivali su poštovanje jedni prema drugima. "Tako se ističe da su sv. Anu kao zaštitnicu stoke slavili i katolici i pravoslavci, pa toga dana stoku nisu uprezali ni za kakav rad. Pravoslavci nikada nisu radili teže poslove na katolički Božić ili Uskrs, a ni katolici na pravoslavni."¹⁷ Životni običaji se najčešće vežu za tri događaja u životu pojedinca, a oni se odnose na porođaj, vjenčanje i pogreb. Običaji vezani uz porod se većinom vežu uz stara vjerovanja. Primjerice kada se pojavi oznaka na koži djeteta, vjerovalo se da je oblik oznake izgledao kao zadnje jelo koje je trudnica htjela jesti prije poroda. Svadbeni običaji danas traju dva do tri dana, a prije su trajali i do tjedan dana. Nakon što su se mladenci uzeli i obavijestili roditelje, uslijedile su zaruke. Mladenka je pripremala *peškire* (to su vezeni svadbeni ručnici koji su vezeni s crvenim koncem), dogovarali su se pokloni koje će mladenka donijeti u novu kuću, ali i koje će dobiti od mladoženjine strane. Uslijedili su mnogi običaji slavlja. Slavlja kod kuma, barjaktara, mladoženje i mlade. Tjedan prije svatova su se u mladoženjinoj kući okupljali prijatelji i rodbina kako bi se organizirali za cijeli proces svatova, a u mladenkinoj kući bi se okupljale njene prijateljice i plele bi vijenac za čauša i pripremale ružmarine kojima će se ukasiti svatovi. Nakon običaja koji su povezani uz veselje i radost dolazimo do pogreba koji je bio najmanje podoban promjenama pa tako primjerice imamo žene koje su se nazivale *narekalje* ili *narikače*. Njihova uloga je bila naricanje za pokojnikom. Nakon pogreba uslijedile bi karmine koje su se održavale u pokojnikovoj kući gdje su ljudi dočekani s obiljem jela i pića i uslijedilo bi slavlje. U današnje su se vrijeme ti običaji zadržali.

4.4. Običaji kroz godinu

Godišnji običaji su se većinom imali cilj osigurati plodnost i urod poljoprivrednih kultura i domaćih životinja za cijelu godinu. Iako je Božić kršćanski blagdan, običaji koji se vežu uz blagdansko vrijeme odnose se na poganska vjerovanja. Običaj je bio da se u kuću unese slama i gledalo se kakav će biti lan i konoplja iduće godine. Kada bi završilo božićno razdoblje slama bi se iznosila u staju i stavljala bi se i na vočku kako bi vočke bile zdrave. Jedno od božićnih jela je bila i pogača na koju su se urezivali likovi orača, žetelaca ili životinja za plodonosnu godinu. U proljetnom i ljetnom razdoblju javljaju razni običaji koji se vežu uz

¹⁷ Milićević, Josip „Značajke tradicijskog života i običaja Požeške kotline“ Ur. Mežuran, Ive. (Ur.) 1977. *Požega: 1227.-1977*. Skupština općine Slavonska Požega, Odbor za proslavu 750 – godišnjice grada Slavonske Požege. Slavonska Požega. (291. str.)

paljenje, kićenje zelenilom, a sve to pomaže prilikom bujanja prirode i valjanosti usjeva. Jedan od običaja koji se javlja uoči prvog svibnja je običaj kada mladići ukrašavaju *maj* i stavljaju ga na ulaz odnosno kapije djevojaka kojima se udvaraju (majban, majpan, majbam ili majbaum kao što je u djelu *Opančareva kći*).

4.5. Grgurevo

Kada govorimo o tradicijskim obilježjima Požeškog kraja bitno je istaknuti jedan važan događaj, a to je Grgurevo. Taj običaj se odvijao kroz sva povijesna razdoblja bez obzira na političke promjene. Običaj slavljenja Grgureva ostao je isti u četiri elementa: održava se u vinogradima, održava se sjećanja na bitku koja se dogodila 12. ožujka 1688., puca se iz raznih oružja kako bi se simulirala bitka i ljudi se vesele i družu uz obilje slavonskih poslastica i vina. Razlog zbog kojega se slavlje Grgureva održava u vinogradima je potaknut legendom koja kaže da je 12. ožujka 1688. godine, na dan svetog Grgura, turska tiranije prestala kada su fratar Luka Ibrišimović „Sokol“ i njegovi vjernici obranili Požegu te ju oslobodili nakon okupacije od 150 godina. Treba spomenuti kako su Osmanlije 1688. protjerani, ali su se još jednom vratili da bi konačno bili istjerani 1691. godine. No s obzirom na otpor koji je pružio fra Luka Ibrišimović, zajedno sa narodom, 12. ožujka 1688. godine ostao je značajniji dan. Nakon konačnog odlaska, ostale su posljedice na stanovništvu i na gradu. Dvije godine nakon oslobađanja grada Požežani su podigli spomenik fra Luki Ibrišimoviću za njegov doprinos očuvanju i spašavanju grada i stanovništva. Treba istaknuti da su posljedice nakon Osmanlija vidljive i danas. Goran Hruška u svom tekstu *Požega u vrijeme osmanlijske vladavine i oslobođenje od Osmanlija* navodi da se posljedice turskih osvajanja vide na stanovništvu, običajima, toponimima i turcizmima. Neki od toponima koji su se zadržali su: Arslanovci, Eminovci, Dervišaga, Ramanovci, a turcizmi su: ćuprija, divanit, avlija i amper.

4.6. Pismice kao srce slavonske tradicije

Slavonske pjesme najpoznatije su pod nazivom bećarci, ali imaju više naziva pa ih tako u knjizi *Slavonske pismice* urednik Martin Grgurovac objašnjava na slijedeći način: „Pjesme ili narodski rečeno – pismice kratke su lirske vrste. (...) Njima se izražavaju stavovi i mišljenja, opisuju se događaji, ljudski karakteri, toponimi i geografska područja, vjerski i domoljubni osjećaji, i sve oni što ljude okružuje u svakodnevnom životu.“¹⁸ Neke od glavnih tematika su: ljubavna, opća i u većini slučajeva dvosmislena i lascivna. Grgurovac navodi da se za nastanak

¹⁸ Izabrao Grgurovac, Martin. 2005. *Slavonske pismice*. Privlačica. Vinkovci. (7. str.)

bećaraca uzima razdoblje 18. stoljeća, a kao izvor uzima podatak da je Maksimilijan Vrhovac 1813. godine izdao poziv svećenicima da zapisuju folklorne sadržaje uz pomoć *Uputnice za sakupljanje folklorne baštine i etnografske građe* Ljudevita Gaja. Pjesme požeške okolice čuvaju se u pjesmarici Vjekoslava Babukića iz 1789. godine. U toj pjesmarici su zabilježeni svi sudionici, a ne samo intelektualci. Pjesma je obuhvaćala elemente: napisane riječi, tamburašku pratnju te glas razdraganog pjevača. Kada gledamo svatovske pjesme treba reći, bez obzira na manjak bogatstva pojedinih obiteljskih pjesama, svatovska je uvijek bila raskošna.

5. Folklorni elementi kod Tomića

U analizi djela *Opančareva kći* i *Kapitanova kći* proći ćemo kroz nekoliko poglavlja koja su raspoređena tako da odgovaraju tradicijskim elementima koji su predstavljeni u poglavlju Požega i požeška okolica. Usredotočit ćemo se na prošlost, vjeru, godišnje i svakidašnje običaje te neizostavnu pjesmu i ples.

5.1. Iz prošlosti

U djelu *Opančareva kći* požeška priroda prikazuje se kroz rijeku Orpljavu i potok Vučijak koji prolaze kroz sam grad, a okolinu grada ukrašavaju vinogradi koji su "okićeni šumama i cvrkutom ptica". Takva slika prirode daje čitatelju dojam idiličnog mjesta u kojemu žive jednako vrijedni i marljivi ljudi kao što je i lijepo opisana priroda. Kada govorimo o prirodi treba istaknuti kako je ulica Vučijak dobila ime upravo po potoku koji je naveden u djelu dok je sam naziv kotline u kojoj je Požega smještena kao središte, nazvano *Vallis Aurea* još kao što su ju Rimljani nazvali. Prijevod glasi Zlatna dolina. Upravo zbog toga što su mjesta u požeškoj okolici okružena brdima, ali ispunjena zlatnim klasjem, dugim i ravnim poljima, livadama i obiljem raznih poljoprivrednih površina koji joj daju taj zlatni sjaj. U djelu *Opančareva kći* nas autor smješta u Požegu koja je nekada imala čak 50000 kuća, a u vrijeme njegova pisanja bilo ih je samo 700. Razlog navodi opsadu Turaka koji su vladali Požeštinom. Kada opisuje stanovništvo navodi kako su mjesta gdje su živjeli bivši stanovnici razrušena. Zatim opisuje kako su izgledale zgrade u kojima su živjeli nekadašnji stanovnici: u "početku ovoga vijeka stršile su njegove kule nebu"¹⁹. U prvom dijelu smo saznali da se ulica Vučijak naziva tako jer je dobila naziv prema potoku koji teče kroz grad, ali kada se opisuje izgled i narod koji obitava, opisuje se kao najveselija ulica, puna zvukova tamburice i pjesme. Ulica u kojoj su svi Požežani uživali.

U djelu *Kapitanova kći* Josip Eugen Tomić radnju smješta u Požegu koja je početkom 18. stoljeća u potpuno drugačijem okruženju. Više nisu samo Turci koji predstavljaju problem, već se javljaju i Nijemci. U početku djela Tomić nas uvodi u radnju tako da nam prikazuje ostatke velikih turskih razaranja i kakve su posljedice ta razaranja ostavila na Požegu. „Starodavna Požega, srce Slavonije, njekoč golema varoš, koja je sterala s jednog kraja požeškog polja na drugi, spala je sada na malenu varošicu, brojeću nekoliko stotina stanovnika.“²⁰ Malo po malo vrijedni narod se počeo oporavljati. Vinogradi su im bili ograđeni,

¹⁹ Tomić, Josip Eugen. 1970. *Opančareva kći*; Zmaj od Bosne; Melita. Zora. Matica hrvatska. Zagreb. (27. str.)

²⁰ Tomić, Josip Eugen. 1884. *Kapitanova kći*: <http://books.google.com> (pristup: 1.12.2023.) (5. str.)

a zemlja obrađena. Nije prošlo dugo i Požežani su ponovo pali u vlast stranaca, no ovoga puta su to bili Nijemci. Okolica Požege koja je isto tako cvala bila je na udaru Nijemaca koji su sve njihove plodove uzimali i častili se bez ikakva uzvrata, a jadni seljaci nisu mogli ništa napraviti doli se tužiti kapetanu kojemu je sjedište u Požegi. Njegovo sjedište zvalo se kapitanija, a pokraj nje je bila i kapetanova kuća koja je detaljno opisana: „Sagrađena na sprat poput čardaka s drvenim triemom, a sa svih strana opasana visokami tarabami. Sred dvorišta razgranala se stara lipa, pod kojom kapiten sjedi i puši kad nema posla.“²¹ S obzirom na važnost njegova položaja i unutrašnjost kapetanove kuće morala je odgovarati njegovoj veličini. Blagovaonica je opisana kao sjedište bogataševe kuće. „Velik, hrastov stol stajaše nasred sobe, a uz duvar hrastove klupe i stolci (...) hrastov ormar s policami.“²² Soba je ukrašena oružjem po zidovima koja predstavljaju uspomene na slavne kapetanove borbe protiv Turaka.

5.2. Gospodarstvo i običaji

Kada gledamo na gospodarstvo u ovim djelima treba istaknuti nekoliko činjenica, a to su da su ljudi u Požeštini prikazani kao iznimno vrijedni. U *Opančarevoj kćeri* likovi su razni obrtnici: opančari, kožari, vinogradari i mesari, a u *Kapitanovoj kćeri* pisac opisuje požeški kraj na gotovo jednak način kada gledamo opis poslova koje su stanovnici radili. Od najvažnijih poslova u *Opančarevoj kćeri* je vinogradarstvo na Sokolovcu, Vranovcu i Garevici. Osim vinogradarstva stanovnici se u ulici Vučijak većinom bave opančarstvom. Proces posla opisan je na slijedeći način: „Oni u Vučijaku kožu kvase i stružu, a onda ju razapnu kao cehovski barjak na prutove, pa ju suše u dvorištu, na suncu. (...) svaki "striko" imade po jedan, dva ili više još vinograda, a uz to šljivik, oranica, livada itd.“²³

U *Kapitanovoj kćeri* lik Fatime prikazuje raznovrsnost zanata koje je obavljala jedna osoba. Zbog svojeg porijekla Fatima je promijenila ime u Kata kako bi se prilagodila slavonskom kraju. Bila je vrsna radnica pa preko nje Tomić prikazuje razne običaje i poslove koji su bili popularni u tom dijelu grada. Kata je znala plesti, vesti marame sa srebrom i zlatom, pravila je razna lijekove i gatala iz karata. Bila je predana svome poslu i ljudi su joj često dolazili u nadi da će im pomoći. Zbog toga je došla na glas kao vračara iako to nije bila. Element vračare se javlja i na samom kraju djela kada Fatima prerušena u staricu nosi grofu Locatelliju pramen djetetove kose i zarazi ga na dan njegovih svatova. Ona ga zarazi kugom koju je prenijela iz Bosne i tako pokrene veliki val stradanja cijelog grada. Fatima osvećuje svoju kći Stanu prema

²¹ Tomić, Josip Eugen. 1884. *Kapitanova kći*: <http://books.google.com> (pristup: 1.12.2023.) (20. str)

²² Tomić, Josip Eugen. 1970. *Opančareva kći; Zmaj od Bosne*; Melita. Zora. Matica hrvatska. Zagreb. (20. str.)

²³ Isto (28. str.)

kojoj su se vlasti ponašale kao prema zločincu jer je ostala u drugom stanju s grofom Locatellijem i to svima objavila u sred crkve. Bila je osuđena od strane vlasti i naroda te bičevana po požeškim ulicama. Nakon traume i mučenja koje je proživjela, Stana se baca u vodu i utapa se, a Fatima se zaklinje da će ju osvetiti i da će za to patiti ne samo oni koji su joj načinili zlo nego i oni koji nisu htjeli pomoći odnosno cijeli požeški kraj. Stana je lik koji pokazuje da dobrosusjedski odnosi ipak imaju veliku ulogu u svakodnevnom životu.

Stari majstor Bono iz *Opančareve kćeri* je imao dva vinograda na Sokolovcu i u Pamenu. Osim što je držao kalfu i bio opančar imao je i navedene vinograde. Opančari, kao što je to bio majstor Bono, imali su jednog ili nekoliko kalfi. Prema definiciji iz 1996. godine Vladimir Anić navodi u rječniku da je "kalfa (...) izučeni zanatski ili trgovački pomoćnik"²⁴, a "opančar (...) obrtnik koji izrađuje opanke"²⁵. U čestim slučajevima opančari, ali i obrtnici općenito, bi prigrlili siročad i učili ih zanatu. U ovom slučaju imamo majstora Bonu koji je prigrlio Tomu Dragovića koji je bio siročče bez oca i majke. On ga je prigrlio u svoju obitelj i načinio ga svojim kalfom. Kad je Tomo postao kalfa, majstorova žena Reza i njena kći Marica pripremile su u njegovu čast par pilića, masnicu odnosno gužvaru, pitu i rujno vino. Takva proslava u požeškom kraju zvala se "čašću". Kada se davala čast bio je red da se uz slavlje hranom i pićem proslavi i govorom koji je davao majstor. Takav primjer vidimo u djelu kada Tomo dobiva čast: „Sinko dragi“, uzeo je starac govoriti, "evo sada si postao kalfom. Od sirote ja napravih čovjeka koji će danas-sutra i sam moći šta pripovijediti i drugoj siroti pomoći; budi pošten i raden, pa moja vrata bit će ti uvijek otvorena!"²⁶ Titula kalfje Tomi je donijela čast, ali isto tako usadila je u njega dobre vrijednosti obitelji kojoj je služio. Sa majstorom Bonom odlazio je na sajam, ali i u vinograde.

Požega je bio pretežito obrtnički grad pa se zbog toga u djelu može pronaći mnoštvo poslova i opisa poslova. Jedan od mnoštva poslova koji su bili cijenjeni u gradu bio je mesarstvo. Mesnica je bila popularno mjesto na koje je dolazio sav narod. U knjizi se spominje i da su mesnice bile na glavnom trgu pokraj fratarske crkve te da se nitko ne bi usudio reći što protiv mesnice na trgu. Tomić ovakvim manjim scenama u djelu prikazuje kakav je zapravo odnos Požežana, ali i Slavonaca općenito. U takvim trenutcima se može vidjeti kakav je utjecaj na njegov književni rad imala slavonska kultura koja ga je oblikovala u njegovoj mladosti. S obzirom na kulinarsku tradiciju po kojoj je Požeština poznata, može se očekivati kako su

²⁴ Anić, Vladimir. 1996. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber. Zagreb. (334. str.)

²⁵ Isto (600. str.)

²⁶ Tomić, Josip Eugen. 1970. *Opančareva kći; Zmaj od Bosne; Melita*. Zora. Matica hrvatska. Zagreb. Isto (30. str.)

Požezani i Požežanke ogledalo te tradicije. No nisu svi ljudi isti pa tako imamo u djelu prikaz djevojaka. Za djevojke su govorili da su iznimno vrijedne i poslušne svojim roditeljima. Da redovito idu na svetu misu i ne proturječe. Dalje u djelu možemo vidjeti i prikaz kalfi i njihove odjeće. Kalfa je nosio "novcatu opravu od modroga sukna, naime špencer, prsluk s gumbi od olova, i uske hlače s gajtani, pa onda velike čizme od korduvana da je sve škripalo kad bi ulicom išao."²⁷ Ta odjeća prikazuje kalfinski ponos. Kao što je kalfa sam bio ponosan na svoju odjeću i njegov je majstor držao do toga da njegov kalfa uvijek bude uredan i čist te pošten i pristojan jer je tako bio slika i prilika majstora pred narodom.

U *Kapitanovoj kćeri* se javlja *Svietla kapitanija* odnosno kapetan koji je nadređen i odgovoran za Požegu i sela oko nje. Seljaci mu se javljaju za kakvu uslugu ili za pomoć. *Kapitanija* je sagrađena kada su ljudi iz Bosne i iz okolnih sela Požeštine bježali pred Turcima i odlučili su sagrađiti tu *carsku aždaju*. Tu se narod okupljao i čekao kapetana Ivu Kovačevića kako bi im pomogao u njihovom gospodarskom, poljoprivrednom ili kakvom drugom problemu. Kapetan je za razliku od strane vojske bio bez uniforme. On je načinio svoju od raznih tradicijskih dijelova. Tako vidimo i u opisu njegova susreta sa seljacima na početku romana kada ga se opisuje na slijedeći način: „Na glavi nosio je crvenu kapu „hrvatku“ sa širokim zlatnim porubom; o plećih visio mu crveni turski ćurak, podstavljen lisičinom; izpod ćurka imao je tavno-modru, srebrom ogajtanjenu dolamu, a uzorke, isto tako ogajtanjene hlače, bijahu mu od crvena sukna. (...)“²⁸ Njegova originalna uniforma nije mogla ničime pokazati da se radi o kapetanu osim njegovog oružja koje je nosio uz sebe. U opisu njegova odijela Tomić je prikazao osim tradicionalne hrvatske odjeće i tursku odjeću koja je posljedica turskih osvajanja. S obzirom da smo upoznati sa Tomićevim stajalištem naspram stranaca, možemo vidjeti kako je autor u jednom opisu lika izgradio povijesni element u djelu. Odnosno opisao je kapetana tako što je koristio malo hrvatske odjeće, ali puno turske. Kritika represije Hrvata je odlično prikazana na tako malom dijelu teksta i još se k tome koristi tradicijskim elementima.

5.3. Vjera i važni životni događaji

Vjera predstavlja bitan element u Tomićevim djelima. U oba djela se javljaju zaruke i vjenčanja, ali se u *Kapitanovoj kćeri* spominju i sprovodi koji su nastali kao posljedica haranja kuge. U djelu *Opančareva kći* zaruke su nešto nepredvidljivo. Odnos prema intimnim stvarima između oca i kćeri je prolazio posredstvom majke. U ovom primjeru od oca Bone je zatražena

²⁷ Tomić, Josip Eugen. 1970. *Opančareva kći; Zmaj od Bosne; Melita*. Zora. Matica hrvatska. Zagreb. (29. str.)

²⁸ Tomić, Josip Eugen. 1884. *Kapitanova kći*: <http://books.google.com> (pristup: 1.12.2023.) (14. str.)

ruka njegove kćeri Marice. "Striko Bono otišao susjedu na klupu sjediti, samo da budu nasamu mati i kći, da im ne smeta; jer što se tiče stvari kćerina srca, to otac uvijek po materi od kćeri onda doznavaše."²⁹ Inače se događalo da bi očevi davali ruke svojih kćeri bez njihove dozvole smatrajuće da one na to nemaju pravo. Već smo naveli da je u priči prisutno udvaranje radi stjecanja imovine. Susjed Franjo pozivao je majstora Bonu na piće kako bi ga privolio da nagovori svoju kći da se uda za njega. Tomić nam to prikazuje kao običaj pozivanja u goste odnosno na piće.

U *Kapitanovoj kćeri* se javlja isti takav element, samo što grof Locatelli dolazi u njegovu kuću kao vojnik, a ne susjed. No kada ugleda Julku odmah skuje plan kojim ona postaje izlaz njegovim financijskim problemima i uvjerava njena oca da mu da ruku svoje kćeri. Gjuro Locatelli predstavlja lik treće osobe koja razdvaja sretni par. Kao što je već navedeno u radu, Josip Eugen Tomić je koristio ljubavnu formulu kojom razdvaja sretan par i pokušaju nesretno udati djevojku za drugoga. U ovom slučaju Locatelli pokušava iskoristiti Julku i kapetana kako bi se spasio od dugova koje je nagomilao raskalašenim životom. Kapetan ugovori brak iako Julka tajno voli svog rođaka. Tomić koristi element navještaja vjenčanja u crkvi kako bi pokrenuo radnju. „velemožni gospodin grof i carski nadporučnik Gjuro Locatelli i čestita djevojka Julka Kovačevićeva stupaju u brak i da se po pravilah sv. Crkve navješćiju prvi put.“³⁰ Stana uvjeren u svoj čin, istupa i protivi se ženidbi grofa Locatellija i Julke Kovačevićeve. Njihov brak ne traje dugo jer se grof Locatelli zarazi kugom i nedugo zatim umire. Julka se brine za svog umirujućeg supruga kao što joj to i uloga nalaže. Nakon što se cijelo mjesto oporavi od pošasti kuge, Julka i Janko se uz crkvenu dozvolu vjenčaju i tako priča dobiva svoj sretan kraj.

Tomić je u svome djelu *Kapitanova kći* spomenuo i jednog poznatog Požežana isusovca Antuna Kanižlića. Fra Andrija se obraća Kanižliću nakon što se Stana pred cijelom crkvom usprotivi braku grofa i Julke. U narodu je običaj da se crkveni brak navještava na kraju nedjeljne mise i Tomić koristi taj element na vrlo efikasan način. Kao što je već prije navedeno, vjera i tradicija idu jedno uz drugo. Stoga ne čudi kada isusovac Kanižlić daje savjet fra Andriji da se ne upušta u probleme s kapetanom Kovačićem te da napravi temeljitu istragu izjave jer je grof Locatelli ugledan čovjek, a Stana samo obična priprosta djevojka. Kao što je za očekivati uz tradiciju se povlače i stereotipi, a ovdje je prikazan jedan tipičan stereotip moći koja je na strani bogatih, a s druge strane nemoći koja je na strani siromašnih.

Jedan simpatični tradicijski običaj je kada djeca za vrijeme svadbenih običaja, a pogotovo nakon crkvenog vjenčanja, prate kuma u stopu i pokušaju od njega izmamiti novčiće.

²⁹ Tomić, Josip Eugen. 1970. *Opančareva kći; Zmaj od Bosne; Melita*. Zora. Matica hrvatska. Zagreb. (49. str.)

³⁰ Tomić, Josip Eugen. 1884. *Kapitanova kći*: <http://books.google.com> (pristup: 1.12.2023.) (88. str.)

Pjevaju mu razne pjesmice i zadirkuju ga dok im on ne baci novčiće. Najpoznatija je pjesmica *kume izgori ti kesa* koja se i danas pjeva u požeškim krajevima, a Tomić ju koristi u svome djelu *Kapitanova kći* kada se Julka udaje za grofa. U oba djela se spominju sretni trenutci, ali se javlja i dio koji govori o groblju u djelu *Opančareva kći*. Tomić se u ovom djelu služi humorom kada uspoređuje groblja na kojima su pokopani muškarci s onima na kojima su pokopane žene. Odlazak po vodu i pokapanje mrtvih povezani su jednim običajem. Kako se pokapaju žene, a kako su muškarci pokopani, sve je to povezano. Naime kada žene odlaze po vodu u predvečerje tada se obilaze i pokojnici:

”Fratrovica zove se krasno vrelo tik do groblja sv. Elizabete. Ne zna se zašto je prozvano baš Fratrovicom. (...) Ujutro, a osobito podvečer dolazi ovamo ženskad po vodu i da se malo prodivani. (...) Na tom groblju obično pokapaju muške mrtvace na gornjoj strani što međaši s vinogradi, valjda zato da i u grobu mogu čuti šuštanje vinove lozice koju su živi toliko ljubili. Nasuprot, ženske i stare bake zakapaju na donjoj strani tik Fratrovice, da se mogu naslušati divana i razgovora po vodu dolazećih teta i seka. Svakomu svoje!”³¹ Muškarcima vino, a ženama divan. Tomić je unio i još nekoliko svetkovina koje se uklapaju u vjersku tradiciju. Primjerice opisao je mjesto Jagodnjak na kojemu se odvijaju običaji vezani za slavlje Mladog Uskrsa. Na Jagodnjaku su se odvijale razne igre, a među njima i igra kapuša. Drugi običaj koji je unio u djela *Opančareva kći* i *Kapitanova kći* je nešto što se događalo svaki dan, a to je *Pozdrav Gospi*.

Osim već navedenoga, u *Opančarevoj se kćeri* javlja i procesija sv. Filipa i Jakova na kojoj su prisustvovali svi članovi obitelji, ali djevojke su one koje su imale običaj odlaženja na misu svakodnevno: „Marica otišla k fratrom na večernju.“³² Isto tako majstor Bono i Reza su imali običaj ići zajedno na misu.

5.4. Običaji kroz godinu

Mnogi su običaji prisutni kroz godinu, a u oba djela vidimo običaj odlaženja kod prijatelja na čašicu vina ili rakije. Mnogi su običaji tako vezani uz predvečerje još uvijek prisutni u selima. Tako možemo i pronaći običaj sjedenja na klupi ispred kuće kao što to radi Marica u *Opančarevoj kćeri*. Tim činovima se „napuni“ čovjekova duša jer društvo s ljudima iz zajednice upotpunjuje čovjeka. Radić je u svom pristupu sklon zajedništvu, a ne individualizmu. Tomo i Marica glavni su ljubavni par u ovom djelu pa tako možemo vidjeti

³¹ Tomić, Josip Eugen. 1997. *Opančareva kći*. Zagrebačka Stvarnost. Zagreb. (20. str.)

³² Tomić, Josip Eugen. 1970. *Opančareva kći; Zmaj od Bosne; Melita*. Zora. Matica hrvatska. Zagreb. (47. str.)

razne znakove udvaranja. Tomo njoj nosi medenjake, voće koje joj je najmilije, prvo cvijeće i prve jagode koje ubere, a Marica njemu tjesteninu, pečenku ili čašicu vina kada bi se namučio s poslom. Njihovo udvaranje i davanje znakova pažnje je prikriveno raznim poslovima.

U *Kapitanovoj kćeri* vidimo i prikaz sijela koje je okupljeno na ulicama u trenutku kada Stana biva privedena i ispitivana od strane vlasti zbog toga što je pokušala ukaljati ugled grofa Locatellija. Ljudi su okupljeni u grupe i sjede, piju i ogovaraju, a u ovome slučaju se svi okreću protiv Stane koja je zbog svoga izgleda, koji je uvijek odavao hladan dojam, bila nepravедno osuđena i prije njega što su ju vlasti osudile. Stanin opis kao lijepe i ponosite djevojke je kontrast mirnoj i naivnoj Julki i upravo je to ono zbog čega je narod bio tako okrutno nepravedan prema Stani i osudio ju prije vremena „Bijaše to djevojka neobične ljepote. Povisoka i jedra, kao jabuka. Imala je crnu kosu i crnomanjasto okruglo lice, s malim podvoljkom, kao što često vidimo u djevojka gorde, ponosne ćudi.“³³

Kada gledamo događaje koji su iznenadni, možemo u djelu *Opančareva kći* pronaći primjere poput povratka vojnika iz rata što je bio dovoljan razlog da se napravi najveseliji običaj koji postoji u obiteljskom životu, a to je vjenčanje. Nedugo nakon što se Toma vrati kao ranjenik iz vojske, majstor Bono mu daje dopuštenje da se vjenča s Maricom i oni žive sretno do kraja života. Kao u nekakvoj bajci. Upravo je ovaj dio prikazan kao tipičan element slavonskih književnih djela koje je Tomić unosio u svoje knjige. „I mladenci i roditelji bijahu sretni preko mjere. Tomo preuzeo posao majstora Bone i življaše sretno i blaženo sa lijepom svojom ženicom; a uz njih bijahu sretni i roditelji njihovi.“ Na početku ove novele pojašnjava se što je to *kalfski ugled*. Najbolje ga opisuje činjenica da je ugledni kalfa najpoželjniji za ženidbu. Kako ne bi ispalo da je to jedini razlog zbog kojeg su kalfe bili ugledni treba reći da je sam čin postanka kalfe u požeškom kraju predstavljao iznimno bitan događaj. Osim časti i ugleda kalfe su imali i svoje „suparnike“. Za njih su to bili đaci koji su pohađali požešku gimnaziju. Za đake i kalfe se govorilo da su kao psi i mačke, a njihov loš odnos može se vidjeti i u stereotipima: „Tko zna - nadoveže Marga - kalfa je kalfa; od kalfe postane majstor; a đak ostane vragoljak, pa šene kuda mu volja.“³⁴ Glavna razlika između kalfe i đaka je bila ta što su kalfe radile i bile pri ruci svojim majstorima, a đaci su pohađali škole i slušali starješine. Tomić u jednom dijelu novele prikazuje sukob đaka i kalfi koje su bile predvođene Tomom i upravo se kroz taj sukob može vidjeti prikaz đackog i kalfskog ponosa. Obje grupe su bile osramoćene na ulici kad su ih uhvatile starješine i njihovi majstori.. S obzirom na sramotu na ulici oni nisu mogli proći nekažnjeno pa su starješine kaznile đake, a majstori kalfe. Kada se okrenemo malo na suprotni

³³ Tomić, Josip Eugen. 1884. *Kapitanova kći*: <http://books.google.com> (pristup: 1.12.2023.) (37. str.)

³⁴ Tomić, Josip Eugen. 1970. *Opančareva kći; Zmaj od Bosne*; Melita. Zora. Matica hrvatska. Zagreb. (37. str.)

spol odmah možemo vidjeti da se u Požegi za djevojku koja je previše nametljiva kaže da je luckasta, ali u slučaju Marge, koja je glavni lik spletkarice u djelu, da je blabetuša. Tomić odlično prikazuje tipične likove koji se mogu pronaći i danas u svakodnevnom životu, a bilo ih je i u vrijeme pisanja ovoga djela.

Ljubav Požežana prema svojem kraju sastavni je dio života svih stanovnika. Tako u slijedećem primjeru vidimo da Tomić na odličan način prikazuje element čežnje i ljubavi prema određenom kraju i da ljubav i čežnja ne moraju biti vezani samo za osobe. „Malo tko osjeća toliko bol za zavičajem kao Požežani. Kad se je koji kalfa spremio u vandrovku, išao je obično u društvu. (...) Pa se je tu jelo i pilo dok je šta bilo; a onda bi svladala bol nebogu »dičicu« i ona se vratila navečer kući sa vandrovke majci u krilo.“³⁵ Kada se mladići pridruže vojsci oprašta im se bilo kakva kazna koja se treba izvršiti. Tako imamo prikazan slučaj Tome koji nakon tuče s đacima odluči otići u vojsku. Kako bi se poštudio kazne, ali iz poštovanja prema majstoru Boni, teti Rezi i Marici. Na trgu sv. Sebastijana stoje vojnici i čekaju da im se netko pridruži, a Tomo im prilazi i odlazi u vojnike.

Mnogi su svakodnevni običaji prikazani u *Opančarevoj kćeri* primjerice običaj o ljubovanju. Kao što to biva u svakom selu, većinom u Slavoniji, bake su one koje sve vide i koje sve komentiraju. Znaju za svaki potez koji se dogodi u selu pa tako u djelu imamo prikaz starih požeških baka i njihova mišljenja o ljubovanju između mladića i djevojaka: „Stare bake požeške pripovijedaju da se je držalo za grijeh u nebo vapeći ako se je dragi s dragom cjelivao na rupu od kućnih vrata koju je ljuti domaći pas progrizao. Pa ipak bijaše draga u dvorištu, a dragi na ulici, a među obojima kućna vrata, ili kao što Požežani ljube reći kapija.“³⁶

Običaj biranja djevojke za udvaranje u *Opančarevoj kćeri* prikazuje se na način koji je vrlo jednostavan. Kalfa je bio taj koji je birao, a djevojke su se nadale da će se upravo one njemu svidjeti. Svakidašnjim običajem podrazumijeva se nešto što se ponavlja svaki dan. Tako imamo primjer odlaska na počinak. Radi se na taj način da najstariji član obitelji pozdravlja ostatak ukućana i zatim svi odlaze na spavanje. U ovom slučaju pozdrav upućuje majstor Bono. „Hajdemo sad pomoću božjom na počinak.“³⁷ Osim pozdrava za počinak imamo još jedan dio koji je vezan uz spavanje. Ovdje se radi o liku majstora Bone koji ima svoj svakidašnji običaj. „Starac Bono imao je naimo običaj da je po noći, kad god bi se prenuo, nagrcao se vodice iz testije, osobito ako je od vina malko zagorio.“³⁸ U Tomićevoj noveli žene su išle po vodu.

³⁵ Tomić, Josip Eugen. 1970. *Opančareva kći; Zmaj od Bosne; Melita*. Zora. Matica hrvatska. Zagreb. (43. str.)

³⁶ Isto (31. str.)

³⁷ Isto (33. str.)

³⁸ Isto (40. str.)

Nošenje vode iz izvora bilo je mjesto društvenih aktivnost odnosno divana (razgovora). Nešto što je neizostavno u svakidašnjim običajima je blagovanje odnosno običaj objedovanja. U ovom slučaju radi se o večeranju. U Požegi se rano večera, rano se ide na spavanje i radno se ustaje. „Čim prvi oroz zakukuriče, već se tete izvlače iz svojih postelja i tapaju po kući.“³⁹ Razlog je taj što su ljudi bili vrijedni radnici i potrebno im je da se dobro odmore kako bi bili spremni na rano ustajanje i rad.

Godišnji običaji se podrazumijevaju kao događaji koji se obilježavaju samo jednom. Može se raditi i o vjerskim događajima odnosno blagdanima, obilježjima važnih datuma u mjestu ili u cijeloj državi. Tomić prikazuje opis događanja na Grgurevo: iz „požeških vinogradih plamte silni kresovi, puca se iz pušaka, klikuje se da sva vinogora ječi. Požežani slave dan kad su im djedovi pod fratrom Lukom Imbrišimovićem, koga je narod zbog hrabrosti prozvao sokolom, potukli zadnji put Turke na gori koja se danas od njega zove Sokolovcem. (...) Uvečer na Grgurovo krene skoro sve što može hodati na goru u vinograde, i tu se slavi pobjeda djedova koji su se sa tih brdina borili proti Turkom.“⁴⁰ Već je ranije navedeno koliko je Grgurevo bitno za požeški kraj pa je razumljivo zašto je Tomić odlučio ubaciti i Grgurevo u svoju ljubavnu priču o kalfi i majstorovoj kćeri.

Običaj koji se nadovezuje uz običaj udvaranja i odvija se početkom mjeseca maja odnosno svibnja je *majbaum*. Majbaum je već u radu pojašnjen, ali treba istaknuti da se u *Opančerevoj kćeri* majbaum spominje kao događaj koji potiče ljubomoru između likova Marice i Tome. Marica dobije majbaum na kapiji, ali ne radi se o Tomi i to potakne njegovu ljubomoru. Kićenje drveta se razlikuje i ovisi od osobe do osobe. Marčin je kupio pet vrpca i tkaninu sa zlatnim orubom na kojoj je pisalo *Lipoj Marici*. Odnos prema majbaumu je različit. Momci koji su zaljubljeni očekuju pozitivan odgovor na okićene kapije, a momci koji su ljubomorni imat će još izraženiji prikaz ljubomore. Kada gledamo djevojke, u tom je slučaju priča drugačija. „Djevojke požeške mnogo drže do »majbauma«.(...) Koja djevojka dobije ljepšu maju, to joj veća dika. Obično po noći, kad sve spava, kite se kuće djevojačke majami. Znao bog, da li i djevojke tada spavaju?“⁴¹ Razne su reakcije na postavljeni majbaum, ali jedna je ona koja prevladava, a to je ushićenje. No postavlja se pitanje mogu li djevojke utjecati na to hoće li dobiti i žele li one uopće majbaum? Marica objašnjava Tomi da ona ne može utjecati na to da netko makne već postavljeni majbaum, htjela ona njega ili ne. Godišnji događaj koji nije vezan za udvaranje, već za školovanje naziva se *Te Deum*. To je događaj koji su obilježavali đaci kada

³⁹ Isto (35. str.)

⁴⁰ Tomić, Josip Eugen. 1970. *Opančareva kći; Zmaj od Bosne; Melita*. Zora. Matica hrvatska. Zagreb. (31. str.)

⁴¹ Isto (37. str.)

bi završili gimnaziju. Slavlje bi se odvijalo igrajući razne igre kao što je primjerice igra kapuša koju su đaci igrali na Jagodnjaku. Što je to igra kapuša? To je igra koju su većinom igrali mladići, a đaci najčešće. Zbog toga u knjizi imamo prikaz đaka kao igraju. „Našla se odmah palica pa (...) dvojica počevši od donjega kraja hvataj rukom sad jedan, sad drugi i tko bijaše gornji, spadao je među one koji su loptu palicom topli, dočim su donjaci loptu hvatali dotle dok nisu srušili gornjake po zakonima igre.“⁴² Kao i u svakoj igri postojao je nekakav red koji se morao poštovati pa tako imamo pravilo da u igri kapuše mlađi đaci idu po loptu, a stariji đaci igraju igru.

U *Kapitanovoj kćeri* igrala se igra, ali okrutna. Za razliku od *Opančareve kćeri* Tomić prikazuje okrutnu igru koju igraju vojnici, a ne dječaci. Igra je uključivala pucanje u živog pijetla. Provucli bi konac pijetlu kroz nosnice i drvetom ga pričvrstili za zemlju. Dok bi on trčao, vojnici su ga gađali, a pobjednik bi bio onaj koji bi ga pogodio. Okrutan je to vojnički običaj, ali služio im je kako bi pokratili vrijeme između obavljanja svojih dužnosti. Nadovezujući se na dužnost, u djelu *Kapitanova kći* javlja se običaj odlaska seljaka kod kapetana Kovačevića koji rješava sve probleme svojim podanicima. No postojao je uvjet, morali su mu donijeti nekakav poklon. Često bi se dogodilo da je neki siroti seljak zaboravio ponijeti sa sobom štogod i onda bi pokupio „jezikovu juhu“ od kapetanova poručnika Miće. Drugi bi došli na red prije njega i njihove bi prijedloge i molbe kapetan rješavao.

5.5. Slavonsko veselje

Najbolji lijek za dušu je poezija. Ona je u požeškom kraju uvijek imala veliku ulogu. Tomić nam U *Opančarevoj kćeri* prvo objašnjava kakvi su to ljudi Požežani, a zatim i kakva je povezanost pjesme i Požežana. Kakvi su ljudi Požežani? Melankolici i blage ćudi, mlađi se skupljaju i družu ispred kuće ili na ulici pjevajući pjesme uz pratnju tamburice. Mladići šetaju i pjevaju, a djevojke u kućama proviruju i gledaju mladiće u nadi da se nalaze među grupom veselih pjevača. Osim veselih Požežana, Tomić u knjizi ističe da je Vučijak najveseliji dio Požege i uvijek se mogao čuti zvuk tamburice, pjesme i plesa.

Običaj sjedenja na klupi ispred kuće predstavlja neizostavan dio večeri u mnogim slavonskim područjima. Taj običaj nije se izgubio ni danas. Upravo je zato zanimljivo da je Tomić ubacio taj neizostavan dio slavonske „duše“. Klupa je mjesto okupljanja, razgovaranja ili točnije ogovaranja, ali i ašikovanja (očijukanja) između susjeda. Tomić je odlično prikazao lik Tome kako sjedi na klupi i svira tamburicu, a Marica ga sluša iz kuće. „Jedno samo želim u

⁴² Tomić, Josip Eugen. 1997. *Opančareva kći*. Zagrebačka Stvarnost. Zagreb. (28. str.)

mojoj mladosti: što srce miluje, da je u mojoj vlasti.“⁴³ Nedugo zatim čuju se đaci kako hodaju ulicom i pjevaju pjesmu: „Sinoć kasno strada djevojčica mlada, susrela se s đakom, mlađanim junakom.“⁴⁴ Kao što je već prije navedeno, Tomić ovdje koristi element pjevanja ulicom kao oblik udvaranja djevojci. Mladići bi prolazili ulicom i kada bi se približili kući pojedine djevojke koja im je „omilila oku“ počeli bi pjevati pjesmu. U ovom su slučaju đaci, predvođeni Đurom Marčinom, počeli pjevati još jednu pjesmu, nakon gore navedene, a razlog je bio što je naziv pjesme glasio „Lijepa Mara večerala“. No Marica se nije obazirala na njih i njihove pjesme, nego je njoj bio bitan samo Tomo. Osim u slučaju svakodnevnog spontanog pjevanja ulicom, mladići pjevaju i u posebnim prigodama. Tako su đaci slavili prvi svibanj (maj) pjevajući:

*Za onom gorom zelenom
Naraslo cvijeće crveno
Crveno cvijeće i modro;
Brala ga seka Marica,
Metala majki u krilo.⁴⁵*

Pjesmu su đaci pjevali pred Maričinom kućom nakon što joj je Đuro postavio „majbaum“ na „kapiju“. No nisu imali sreće jer Maricu i dalje nisu zanimali đaci, a ponajmanje Đuro. Pjesme služe u mnogim slučajevima. Primjerice kada se odlazi u vojsku. Tomić je prikazao običaj okupljanja „dragovoljaca“ u Lichtensteinove husare. Vojnici snuboci pjevaju pjesmu:

*„Hajde brate, u soldate,
Bit će tebi ko i meni,
Na godinu sto talira,
Na nedjelju sto batina.“⁴⁶*

Na tu pjesmu se Tomo odazvao i nestao na nekoliko godina. Razlog je bio onaj nemili događaj u kojemu su se sukobili đaci i kalfe. Tomo nije imao srca i obraza vratiti se u majstorovu kuću te je odlučio poći u vojsku.

U *Kapitanovoj kćeri* se često pokazivala zabava uz vino i ples koje su običavali priređivati vojnici. Čak se u djelu spominje putopisca koji je zapisao pjesmu jer je čuo veselu slavonsku pjesmu koja mu se svidjela: „Čujmo dakle! Kad bi komu iz društva nazdravili, stali

⁴³ Isto (11. str.)

⁴⁴ Isto (11. str.)

⁴⁵ Tomić, Josip Eugen. 1970. *Opančareva kći; Zmaj od Bosne; Melita. Zora*. Matica hrvatska. Zagreb. (41. str.)

⁴⁶ Isto (47. str.)

bi pjevati u jedan glas „adagio“: Janarius, Febrarius, Martinus, Aprilius, Majus, Junius, Julius Augustus. – Sada je nazdravljenik imao dići punu čašu i piti, a za toga pjevala bi družba „alegro“: September, October, November, December, što se dugo pjeva, dok čašau ne izkapi. Finale svršuje se opet s „adagiom“: iz konči kalender!“⁴⁷ Naravno da je neizostavan element glazbe u svatovima i upravo se javlja i kolo i glazba i ples kao što to zahtijeva prava slavonska svečanost. Prilikom dolaska svatova na kapetanovo imanje dočekuju ih veseli uzvanici koji su predvođeni junačinom Lovrom koji predvodi kolo. Mogu se čuti riječi veselog bećarca koji je pjevan mladencima u čast:

*“Pružila se zlatna žica
Od vedra neba;
To nebila zlatna žica
Od vedra neba,
Već to bila liepa Julka
Od mile majke;
Savila se liepom Gjuri
Oko kalpaka!”⁴⁸*

⁴⁷ Tomić, Josip Eugen. 1884. *Kapitanova kći*: <http://books.google.com> (pristup: 1.12.2023.) (56. str.)

⁴⁸ Tomić, Josip Eugen. 1884. *Kapitanova kći*: <http://books.google.com> (pristup: 1.12.2023.) (148. st.)

6. Zaključak

U ovom je radu analizom djela *Opančareva kći* i *Kapitanova kći* utvrđeno je da je Josip Eugen Tomić tradicijskim elementima uspio doprinijeti svijesti o važnosti takvih elemenata u hrvatskoj književnosti u zadnjim desetljećima 19. stoljeća. Zbog svoje povezanosti sa slavonskim selom u djelima je približio život seljaka i građana manjih slavonskih sela tadašnjoj čitateljskoj publici. Josip Eugen Tomić je u svom stvaralaštvu stvorio mnoga djela različitih žanrova, ali najviše se pronašao u historijskim novelama i romanima. Njegova poezija je bila romantična i patriotska (*Leljinke*), drama je bila u toku s ondašnjim njemačkim utjecajima, ali je njegova originalna pučka drama prikazivala važnost nacionalnih tema (*Barun Franjo Trenk*). Najbolje se pronašao u historijskim romanima koji su nastajali pod utjecajem Augusta Šenoa (*Zmaj od Bosne*, *Udovica*, *Melita*). U cijelom svom stvaralaštvu Tomić je nastojao približiti hrvatske teme i motive Hrvatima koji su bili izgubljeni u moru stranih utjecaja. Postigao je da Hrvati čitaju njegova djela na hrvatskom jeziku i uspiju pronaći teme koje se njih dotiču. Upravo zbog svog pristupa književnosti u ova dva djela: historijskoj noveli *Opančareva kći* i historijskom romanu *Kapitanova kći*, pisac nam pruža uvid u folklorne elemente koje je Josip Eugen Tomić želio da njegovi čitatelji sa kraja 19. stoljeća upoznaju. Uspio je postići realističan prikaz folklornih elemenata od kojih su neki prisutni i u današnje vrijeme na požeškom području.

Prilikom analize djela pronađeni su mnogi elementi tradicijskih obilježja koji su prikazali djela pomoću kratkih idiličnih scena jedne male obitelji u srcu Slavonije u *Opančarevoj kćeri* i jedne imućne obitelji sa nekonvencionalnom ljubavnom pričom u *Kapitanovoj kćeri*. Josip Eugen Tomić stvarao je sredinom 19. stoljeća pa sve do početka 20. stoljeća. S obzirom da je autor proveo mladenaštvo u požeškom kraju to je utjecalo na njegova djela. U djelima možemo vidjeti mnoge običaje požeškog kraja. Primjerice godišnji običaj slavlja Grgureva, povijesnog događaja koji slavi obranu Požege i požeške okolice od Osmanlija u 17. stoljeću. Zatim je unio razne svakidašnje običaje poput: pjevanja pjesma uz glazbenu pratnju tamburicom, pjevanje bećaraca ulicom, udvaranje prilikom običaja majbauma, bacanje novčića djeci koja viču: *Kume izgori ti kesa!*. Koristio je primjere koji se vežu uz materijalnu kulturu poput vinograda, ali i prikazao utjecaj koji je vojnička vlast imala na razne gospodarske običaje. Veliku ulogu u opisu Požege imali su obrtnici i vojnici.

Osim navedenih običaja Tomić uvodi tipični slavonski element, a to je ljubavni zaplet. U oba djela ljubavni parovi završavaju sretno. *Opančareva kći*, Marica, završava sretno sa kalfom Tomom nakon kratkog vremena razdvojenost, a Julka, *Kapitanova kći*, završava sretno

u braku sa svojim rođakom Jankom nakon što su proživjeli mnoge turbulentne događaje. Elementi ljubavne fabule su upravo karakteristični za Tomićevo stvaralaštvo. Njegova fabula nas vodi gotovo sigurno sretnom završetku. Možemo zaključiti da je Josip Eugen Tomić uspio napisati dva djela s folklornim elementima koje prikazuje Požežane i okolicu u vjerodostojnom svjetlu. Kroz svoje stvaralaštvo prošao kroz mnoga književnopovijesna razdoblja pa zato ne čudi što možemo vidjeti elemente protorealizma, realizma, ali i modernizma. *Opančareva kći* nastala je za vrijeme protorealizma 1871., a *Kapitanova kći* 1884. godine kada je već počeo prevladavati realizam. Osim ljubavne fabule mogu se vidjeti i tipični likovi iz maloga kraja poput obrtnika, mesara, pijanica, veseljaka i učenjaka. Tomić opisuje probleme koji su stranci, u ova dva djela Nijemci i Turci, donijeli napaćenoj slavonskoj zemlji i njenom narodu.

Treba istaknuti da Josip Eugen Tomić u većini svojih djela nije koristio veliku količinu tradicijskih elemenata. Primjerice u njegovom najpoznatijem romanu *Melita*, objavljenom 1899. i smještenom u urbanu zagrebačku sredinu, tradicijskih elemenata gotovo i nema. Najviše ih je koristio u djelima koja su smještena u Slavoniji i požeškom kraju. Treba istaknuti kako mu kritika nije bila posebno naklonjena. Za njegova života su ga hvalili i u jednoj mjeri kritizirali, ali nakon njegove smrti kritika o njemu ne govori pozitivno. Zapravo je Tomić jedan od onih pisaca koji je pao u zaborav. Bez obzira što ga je kritika ocijenila kao pisca koji nije bio dovoljno dobra Šenoina kopija, njegov utjecaj na hrvatsku književnu, ali i političku scenu vlastita vremena je znakovit.

7. Popis literature

Grada

1. Tomić, Josip Eugen. 1999. *Izabrana djela*. Matica hrvatska. Zagreb.
2. Tomić, Josip Eugen: *Opančareva kći; Zmaj od Bosne; Melita*. Zora. Matica hrvatska. Zagreb. 1970.
 - a. Šicel, Miroslav. *Predgovor* (7 – 21 str.)
3. Tomić, Josip Eugen. 1997. *Opančareva kći*. Zagrebačka Stvarnost. Zagreb.

Članci u časopisima

1. Dragić, Marko. "Hrvatska tradicijska kultura i književnost u periodici i monografijama od romantizma do naših dana." *Hum*, br. 2. (2007): 181-205. <https://hrcak.srce.hr/230305>

Knjige

1. Anić, Vladimir. 1996. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber. Zagreb.
2. Anić, Vladimir. 2007. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber. Zagreb.
3. Grgurovac, Martin. (Izabrao) 2005. *Slavonske pismice*. Privlačica. Vinkovci.
4. Kalogjera, Goran. 1989. *Književnik u sjeni: (književni portret Josipa Eugena Tomića)*. Općinska konferencija SSO Hrvatske. Rijeka.
5. Kekez, Josip. 1992. *Hrvatski književni oikotip*. Zavod za znanost o književnosti filozofskog fakulteta u Zagrebu. Zagreb.
6. Kempf, Julije. *Iz požeške kotline: zemljopisne i povijesne crtice za mladež*. Tisak Lav. Kleina nasljednici. Požega. 1914.
7. Radić, Antun. 1997. *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*. Dom i svijet. Zagreb.
8. Vlašić, Vesna: Požega, *Grgurovo i tradicijsko vinogradarstvo požeškog kraja*. Asesor. Zagreb. 2019.
 - a. Goran Hruška: *Požega u vrijeme osmanlijske vladavine i oslobođenje od Osmanlija* (15. – 17. str.)
 - b. Maja Žebčević Matić, dipl. etn: *Grgurevo – jedinstveni vinogradarski običaj* (18. – 23. str.)
9. Šicel, Miroslav. 2003. *Pisci i kritičari : studije i eseji iz hrvatske književnosti*. Naklada Ljevak. Zagreb.

10. Šicel, Miroslav. 1997. *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*. Školska knjiga. Zagreb.
11. Španiček, Žarko. 2002. *Slavonski pučki proroci i sveci*. Hrvatski institut za povijest. Slavonski Brod.

Zbornici

1. *Traganje za Josipom Eugenom Tomićem*: zbornik: radovi s kolokvija, Požega 2008. Osijek. Društvo hrvatskih književnika. Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski; Požega. Grad Požega. 2008.
 - a. Mesinger, Bogdan. *Kako umiru živi pjesnici? Odnosno, kako oživjeti mrtvog pjesnika (U traganju za Josipom Eugenom Tomićem)* (57 – 77 str.)
2. *Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne: (XIX. stoljeća)*. 2009. ur. Bratulić, Josip. Bončina, Josip. Jeličić, Dubravko. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Školska knjiga. Zagreb.:
 - a. Nemeč, Krešimir. *Razdoblje protorealizma i realizma u hrvatskoj književnosti* (385 – 399 str.)
3. *Dani hvarskog kazališta, Pučko i popularno*. 2018. Zagreb – Split. ur. Senker. Boris, Glunčić-Bužančić, Vinka. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (HAZU). Književni krug Split.
 - a. Vlašić, Vesna. *Josip Eugen Tomić i varijacije pučkoga* (58 – 74 str.)
4. Mežuran, Ive. (Ur.) 1977. Požega: 1227.-1977. Skupština općine Slavonska Požega, Odbor za proslavu 750 – godišnjice grada Slavonske Požege. Slavonska Požega.
 - a. Josip Miličević: *Značajke tradicijskog života i običaja Požeške kotline* (290 – 292 str.)

Internetske stranice

1. Barac, Antun: Hrvatska novela do Šenoine smrti:
<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=171802> (pristup: 20. 9.2023.)
2. Štampar. Emil: *Josip Eugen Tomić*:
https://archive.org/details/josip_eugen_tomic_1939-emil_stampar (pristup: 20.9.2023.)
3. Tomić, Josip Eugen. 1884. *Kapitanova kći*: <http://books.google.com> (pristup: 1.12.2023.)

8. Sažetak i ključne riječi

Tradicijski elementi svuda su oko nas, a mi ih ponekad ni ne primjećujemo. Ovaj diplomski rad posvećen je tradicijskim elementima u djelima *Opančareva kći* i *Kapitanova kći* Josipa Eugena Tomića. Nakon analize zaključeno je da je autor pod utjecajem vlastite tradicije i običaja uspio vjerno prikazati tradicijske elemente Požege i njene okolice. Neki od primjera koji se ističu su tradicionalna glazba i pjesma (bećarac), postavljanje *majbauma*, sijelo, bacanje novčića, prošnja djevojke, obrtnički poslovi, Grgurevo i drugi. U oba djela je autor uspio prikazati Požegu onakvom kakvom su je pamtili mnogi stariji stanovnici. *Opančareva kći* prikazala je idiličan prizor slavonskog obrtnika izmiješan s ljubavnim nevoljama i tradicijskim elementima, a *Kapitanova kći* je prikazala nekonvencionalnu ljubavnu priču ukrašenu tradicijskim elementima koje je Josip Eugen Tomić odlično uklopio u ovim djelima.

Ključne riječi: Josip Eugen Tomić, Požega, tradicija, običaji, kultura, obrtništvo, pjesma, zavičaj.

8. Summary and key words

Josip Eugen Tomić and traditional culture

The analysis of the short story *Opančareva kći* and the novel *Kapitanova kći*

Traditional elements are everywhere around us and sometimes we do not notice them. This thesis is dedicated to traditional elements in *Opančareva kći* and *Kapitanova kći* by Josip Eugen Tomić. After analysis it is concluded that the author, while being under the influence of his own traditions has managed to faithfully portray traditional elements of Požega and surrounding area. Some of the examples are traditional music and songs (bećarac), putting up *majbaum*, *sijelo*, tossing a coin, the request for girls' hand, crafts, Grgurevo day and other. In both stories author has managed to portray Požega like older people remember it. *Opančareva kći* has been presented like idyllic Slavonian scene of crafts man intertwined with love troubles and traditional elements and *Kapitanova kći* has presented a love story decorated with traditional elements that Josip Eugen Tomić has excellently presented in this works.

Key words: Josip Eugen Tomić, Požega, tradition, customs, culture, crafts, song, homeland.